

NAJDÔLEŽITEJŠIE PRAMENE Z OBDOBIA PIETIZMU K DEJINÁM HUDOBNÉHO ŽIVOTA EVANJELICKEJ CIRKVI A. V. V LEVOČI

■ Janka Petőczová

Mesto Levoča (Leutschau, Lőcse, Civitas Leuchoviensis) je historické centrum regiónu Spiš (Zips, Scepusium). Nachádza sa na severovýchode dnešnej Slovenskej republiky a v súčasnosti tu žije 14 500 obyvateľov; majoritne Slováci, minoritne Rómovia. Pôsobia tu viaceré cirkvi – dominantná rímskokatolícka, málo početná evanjelická a v posledných desaťročiach sa tu rozvíjajú aj gréckokatolícka a pravoslávna cirkev. Dnešní návštevníci Levoče sú informovaní, že dňa 27. júna 2009 bolo schválené zapísanie mesta do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO; oficiálny zápis sa vzťahuje na mesto Levoču, Spišský hrad a okolité pamiatky (Spišské Podhradie, Spišská Kapitula, Žehra).¹ Historické jadro mesta však bolo už v roku 1950 vyhlásené za Mestskú pamiatkovú rezerváciu.² V centre sa nachádza obdĺžnikové námestie, ktoré lemujú renesančné domy; v strede námestia dominujú radnica, zvonica a dva kostoly: stredoveký Rímskokatolícky farský Kostol sv. Jakuba Staršieho – Bazilika minor a evanjelický kostol postavený v roku 1837. Zvonica postavená blízko pri radnici bola do 19. storočia architektonicky samostatným objektom a slúžila obidvom cirkvám. Málo známy, ale výnimočný je stredoveký, tzv. starý minoritský kláštorňý komplex s konventom a Kostolom Panny Márie Kráľovnej anjelov a sv. Ladislava (nazývaný aj „starý jezuitský gymnaziálny kostol“ alebo „Čierny kostol“) pri tzv. Poľskej bráne, tesne pri západných hradbách. Do zoznamu UNESCO sa Levoča dostala predovšetkým vďaka unikátnemu rezbárskemu dielu Majstra Pavla – hlavnému oltáru v Kostole sv. Jakuba. Tento oltár

1 Levoča, *Spišský Hrad and the Associated Cultural Monuments*. In: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/sk> [cit. 25. 9. 2020].

2 *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Levoča*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Vydavateľstvo SLOVART, 2016, s. 9.

dokončený v roku 1517 bol zhotovený z lipového dreva; meria 18,62 metrov a je uznaný za najvyšší neskorogotický drevený krídlový oltár na svete.³

Levoča bola po stáročia stabilným duchovným a kultúrnym centrom historickej stolice Spiš na severe Uhorského kráľovstva. Do polovice 19. storočia – presne do 30. decembra 1850 – malo mesto status i oficiálny názov *Slobodné kráľovské mesto Levoča*.⁴ Žili tu Nemci, Slováci, Maďari, Rusíni, Poliaci a Rómovia; koncom 19. storočia boli v meste evidovaní aj židia a za hradbami stála – dnes už neexistujúca – židovská synagóga. Staršia história mesta bola teda mnohostranná a kultúrne polyvalentná. Plurilingválny hospodársky, obchodný a kultúrny život obyvateľov mesta tu pulzoval už od stredoveku, keď Spiš začali osídľovať nemeckí kolonisti, čiže pozvaní mimouhorskí hostia. Tí prichádzali z Nemecka od 12. a 13. storočia, usadzovali sa medzi pôvodné slovanské obyvateľstvo a vytvárali nové mestá (*oppidum*).⁵ Bohatá písomná história Levoče je dokumentovaná od 13. storočia. Počas 15. a 16. storočia vzrástla prosperita mesta vďaka intenzívnemu obchodu a rozvoju remesiel. Do kultúry i hudobného umenia začal postupne prenikať nový renesančný štýl. V roku 1550 však Levoču zničil devastačný požiar, počas ktorého zhorel mestský archív. Vzhľadom na túto skutočnosť môžeme dejiny hudobného života v meste systematicky sledovať v písomných dokumentoch až od polovice 16. storočia.

V tom čase sa v Levoči začala udomáčňovať reformácia, založená na princípoch učenia Martina Luthera. Ku koncu 16. storočia sa už udomácnila na celom Spiši.⁶ V nových evanjelických cirkevných zboroch, ktoré prijali Wittenberský bohoslužobný poriadok (1533) – a s ním aj zavedenie materinského jazyka do služieb Božích – sa rozvíjal hudobný život podľa vzorov nemeckých protestantských mestských kantorátov.⁷ V intenciách starostlivo organizovaných evanjelických kantorátov sa v spišských mestách predvádzala umelecká hudba na vysokej úrovni. V každom meste pôsobili v súčinnosti kantor ako cirkevný hudobník a tiež učiteľ v reformačnej latinskej škole, organista a mestský trubači, resp. inštrumentálni hudobníci. Prvé výdaje pre hudobníkov v Levoči sa zachovali z roku 1551, keď dostali odmenu rektor školy a jeho pomocníci –

3 Mária NOVOTNÁ: *Majster Pavol z Levoče*. In: Mária Novotná – Alena Piatrová (eds.): *Majster Pavol z Levoče. Ruky a zlato v službe ducha*. Bratislava: SNM-Historické múzeum, 2017, s. 41–51.

4 Ivan CHALUPECKÝ: *Dejiny Levoče 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 34.

5 K najstarším zachovaným samostatným mestským privilégiám pre nemeckých kolonistov patria dve privilégia z 13. storočia pre Spišské Vlchy (1243) a Kežmarok (1269). Ivan CHALUPECKÝ: *Osídlenie Spiša Nemcami v zrkadle zachovaných prameňov*. In: Miroslav Števík (ed.): *Spiš v 12. a 13. storočí*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2011, s. 104.

6 Božena MALOVCOVÁ: *Evanjelický duchovný život v spišských mestečkách v 16. a 17. storočí*. In: Janka Petőczová (ed.): *Musica Scepisii Veteris. Stará hudba na Spiši*. Bratislava, Prešov: Ústav hudobnej vedy SAV, Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2008, s. 27–36. Nora BARÁTHOVÁ – Roman PORUBÁN: *Reformácia a Spiš*. In: Marián Soják – František Žifčák (eds.): *Z minulosti Spiša. Ročenka SDS v Levoči XXV/2017*. Levoča: SDS, 2017, s. 37.

7 Janka PETŐCZOVÁ: *Hudba ako kultúrny fenomén v dejinách Spiša. Raný novovek*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, Prešovský hudobný spolok Súzvuk 2014, s. 55–62.

Schulmeister, Collaboratori, Astanten; v roku 1554 je osobitne evidovaný výdaj pre kantora 12 zlatých a v roku 1555 výdaj pre organistu 26 zlatých 66 denárov.⁸

Začiatkom 17. storočia sa už všetko obyvateľstvo Levoče hlásilo k evanjelickej viere, pričom meštania boli vo veľkej väčšine Nemci. Renesančnú polyfonickú hudbu, predvádzanú v Kostole sv. Jakuba postupne začal nahrádzať polychorický a koncertantný štýl raného baroka. Hudba sa predvážala väčšími vokálnymi a inštrumentálnymi telesami, spevácke zbory boli rozmiestnené v kostole priestorovo, čím vznikala akustický efekt stereofónnosti. Na bohoslužbách zneli 12- aj viachlasné polyfonické a polychorické žalmy, motetá a koncerty.⁹ Rozkvet evanjelickej hudobnej kultúry však ukončila rekatolizácia postupujúca z viedenského dvora. Najprv museli slovenskí levočskí evanjelici odovzdať v roku 1671 katolíkom vtedajší minoritský kostol pri starom kláštore (dnes Kostol Panny Márie Kráľovnej anjelov a sv. Ladislava) a v apríli 1674 muselo luteránske, väčšinovo nemecké vedenie mesta odovzdať katolíkom Špitálsky kostol, Malý kláštor a napokon aj farský Kostol sv. Jakuba s neďalekou farou. Onedlho, v septembri, prišiel od Spišskej komory zákaz konať evanjelické bohoslužby v Levoči.¹⁰ Nástupom protireformácie zanikli podmienky pre pestovanie nákladnej viachlasnej hudobnej kultúry v evanjelických kantorátoch v mestách na Spiši, a podobne to bolo na celom Slovensku (v Uhorskom kráľovstve).¹¹

Prvé prejavy pietizmu môžeme v Levoči vystopovať v prvých troch desaťročiach intenzívnej rekatolizácie. V Európe sa v tomto období už plne prejavili nové myšlienky pietizmu v evanjelických cirkevných dejinách. Pietistické hnutie zdôrazňovalo potrebu hlbokjej osobnej zbožnosti a dôsledne presadzovalo učenie o všeobecnom kňazstve.¹² Rozkvet aktívneho pietizmu v jeho centre – v Nemecku prebiehal v rokoch 1670–1750. Išlo predovšetkým o halský pietizmus, ktorý hlásal myšlienky dôrazu na zbožnosť, pokoru a nové náboženské vzdelanie. Tento koncept realizoval August Hermann Francke (1663–1627) na univerzite v Halle, na ktorej sa stala centrom pietizmu teologická fakulta. Práve Francke pretavil do praxe myšlienky pietizmu, a to vybudovaním novej inštitúcie výchovno-vzdelávacieho typu v sirotinci *Waisenhaus* v Halle.¹³ Vplyvy pietizmu na strednú Európu sa hneď od začiatku prejavovali

8 *Testament Buch 1551*, sign. XXCVII a/27, s. 44, Magistrát mesta Levoča (ďalej MM-L). Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej: ŠA-P, SpA-L).

9 Janka PETŐCZOVÁ: *Polychorická hudba I, II, III*. Prešov: František Matúš, 1998, 1999.

10 Michal SUCHÝ: *Dejiny Levoče I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 212.

11 Richard RYBARIČ: *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I, Stredovek, renesancia, barok*. Bratislava: OPUS, 1984, s. 87.

12 Borislav PETRÍK – Peter RYBÁR (eds.): *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: BoPo, 2001, s. 261–262. Miloš KLÁTIK: *Cestou nádeje. Príspevok evanjelikov k slovenskej národnej identite*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2014, s. 11–112.

13 Manfred SCHMIDT – Martin STALMANN: *Pietismus* [heslo]. In: Religion in Geschichte und Gegenwart, zv. 5. Tübingen: 1961, stl. 370–383. Heinrich BORNKAMM et al. (eds.): *Der Pietismus*

vo vnútornom náboženskom pohybe evanjelických cirkví aj vo vzdialenejších a menších stredoeurópskych mestách. K nim patrila i Levoča, kde žilo na prelome 17. a 18. storočia okolo 3500 obyvateľov.¹⁴ O sto rokov neskôr, v čase doznievania pietizmu a konsolidácie konfesionalnej situácie v meste, tu bolo podľa kanonickej vizitácie z roku 1804 evidovaných 4434 obyvateľov (Nemcov a Slovákov), pričom 2534 bolo katolíkov a 1900 nekatolíkov.¹⁵

Protireformácia spôsobila rozštiepenie kresťanského cirkevného života v spišských mestách na dve konfesionalne línie – katolícku a evanjelickú. Obidve sa rozvíjali v nových podmienkach len pozvoľne.¹⁶ Hudobný život v Levoči môžeme v 18. storočí skúmať osobitne v levočských katolíckych kostoloch (nachádzali sa vo vnútri mestských hradieb) a osobitne v evanjelickom kostole (za mestskými hradbami). Napriek tomu, že Levoča bola geograficky vzdialená od Halle, zachovali sa aj tu, na okraji severného Uhorska, hudobné pramene hymnologického charakteru, ktoré sú zdrojom výskumu duchovného spevu. Okrem nich tvoria dôležitú skupinu prameňov dokumenty z dejín evanjelickej cirkvi a školstva, obsahujúce informácie o prenikaní pietizmu na Spiš. Najdôležitejšími prameňmi sú však spevníky a hudobniny zachované v historickej knižnici Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči. Jej súčasťou je *Levočská evanjelická zbierka hudobnín* (SK-Le).

Presné obdobie, v ktorom sa snažil presadiť pietizmus v Levoči, nie je jednoduché ohraničiť, už aj preto, lebo mesto bolo centrom luteránskej ortodoxie na Spiši. Nezachovala sa ani autentická periodizácia dejín levočského cirkevného zboru tak, ako ju poznáme napríklad v Bratislave, kde je pietizmus evidovaný v období medzi rokmi 1682–1788.¹⁷ Pri výskume sa musíme teda opierať o periodizáciu v multietnických evanjelických cirkevných dejinách mesta, ktoré zahŕňajú epochu od 1544 do 1944. Túto dlhú epochu môžeme rozdeliť do troch období: 1) roky 1544–1674: roky priaznivého obdobia pre hudobnú kultúru počas prvej etapy vzniku a tvorivého rozvoja reformácie v Levoči,¹⁸

in *Gestalten und Wirkungen: Martin Schmidt zum 65. Geburtstag*. Bielefeld: Luther-Verlag, 1975. Martin SCHMIDT (ed.): *Das Zeitalter des Pietismus*. Bremen: 1965 (Nachdruck – Wuppertal: 1988).

14 V roku 1706 bol v Levoči vyhotovený výkaz počtu obyvateľov, podľa ktorého tu žilo 3556 osôb. SUCHÝ 1974, s. 273 (viď pozn. 10).

15 „*Populus Linguae Germanicae et Slavicae Gnaeus. Animae Catholicae sunt 2534. Acatolicae 1900.*“ Odd. Vizitácie, Inv. č. 89–90, Levoča, f. 24, ŠA-P, SpA-L.

16 Z pôvodného počtu 2000 evanjelických zborov fungovalo na Slovensku koncom 17. storočia už len 150 tzv. artikulárnych zborov. JÁN PETRÍK: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1969, s. 75.

17 Carl Eugen SCHMIDT – Samuel MARKUSOVSKÝ – Gustav EBNER – Friedrich FREUTZMUTH: *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B. zu Pozsony/Pressburg, II. Teil*. Pozsony: 1906, s. 136–147.

18 Počiatky reformácie v Levoči sa datujú od roku 1544, keď levočský farár Juraj Moller odstúpil od učenia katolíckej cirkvi pod vplyvom Bartolomeja Bognera zo Sedmohradska; na evanjelickú vieru prestúpil aj spišský prepoš Ján Horváth, ktorý sa oženil s dcérou levočského meštana. Prvým rektorom reformovanej mestskej školy v Levoči sa stal Daniel Türck. Božena MALOVCOVÁ:

tieto roky vyvrcholili pôsobením organistu Samuela Marckfelnera (1621–1674) vo farskom, vtedy evanjelickom kostole; 2) roky 1674–1837: obdobie nepriaznivé pre evanjelické cirkevné spoločenstvo, počas ktorého sa násilnou rekatolizáciou podarilo do veľkej miery obnoviť katolícky cirkevný život v Levoči za pomoci jezuitov a činnosti Spišskej Kapituly; vtedy sa hudobný život evanjelikov presunul do dreveného kostola za hradbami mesta; 3) roky 1837–1944: posledné obdobie multietnických evanjelických dejín, ktoré sa vyznačovalo konsolidáciou cirkevného života v meste a koexistenciou katolíkov a evanjelikov v nemecko-maďarsko-slovenskom/slovanskom kultúrnom prostredí (od roku 1918 v novom štátnom útvare Československej republiky); v tomto období však môžeme hovoriť už len o doznievaní, resp. o sprostredkovaných vplyvoch myšlienok pietizmu.

Periodizácia

Z chronologického hľadiska sa teda výskum viaže predovšetkým k druhému uvedenému obdobiu (1674–1837), v ktorom evidujeme omnoho menej zachovaných hudobných rukopisov i tlačí než v predchádzajúcom období rozkvetu evanjelického kantorátu (1544–1674). Rokom 1674 sa totiž skončila dlhá a pomerne kontinuitná tradícia vokálnej a vokálno-inštrumentálnej renesančnej a barokovej hudby. V slovenskej hudobnej historiografii je táto tradícia pomerne dobre známa vďaka zachovanej hudbe, ktorú komponovali v 17. storočí viacerí skladatelia. Medzi najznámejšie diela ranobarokovej hudby písané pre evanjelické bohoslužby na Spiši patria organové skladby levočského organistu nemeckého farského kostola Samuela Marckfelnera (1621, Košice/Kassau – 1674, Levoča/Leutschau), dvojzborové a trojzborové duchovné diela Jána Šimráka st. (Johann Schimrack sen.), ktorý pôsobil v rokoch 1630–1657 ako organista nemeckého evanjelického kostola v Spišskom Podhradí (Kirchdrauf/Warallium); tri polyfonické skladby Juraja (Georg) Wirsingera, rektora mestskej latinskej školy v Spišskej Novej Vsi (Zipser Neudorf/Neocomium) v rokoch 1625–1628; dve skladby Thomasa Goslera, notára a školského inšpektora v Kežmarku (Kesmark) v rokoch 1625–1646; o ktorom je známe, že pochádzal z Flensburgu (Holsteinsko) a na Spiš prišiel ako exulant cez Sliezsko a Moravu.¹⁹

K dejinám reformácie na Spiši a v Šariši. In: Miloš Klátik (ed.): Rozpomienka na slávnosti 400. výročia spišskopodhradskej synody. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2015, s. 72.

19 František MATUŠ: *Samuel Marckfelner. Príspevok k poznaniu života a diela levočského organistu, hudobného skladateľa a senátora.* In: František Žižňák (ed.): *Z minulosti Spiša IX-X.* Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2002, s. 137–152. Janka PETŐCZOVÁ: *Šimrák versus Šimbracký. Mythen und Realität in der slowakischen Musikhistoriographie.* Hudební věda 52, č. 3–4 (2015), s. 273–316. Janka PETŐCZOVÁ-MATUŠOVÁ (trans. a ed.): *Georg Wirsinger / Juraj Wirsinger. Missa a 6. Tulerunt Dominum meum. 1640* (= Musica Scepusia Veteris IX/1). Bratislava: Ústav hudobnej vedy, Prešov: Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2015. Janka PETŐCZOVÁ: *Tomáš Gosler – neznámy spišský skladateľ 17. storočia.* Slovenská hudba 21 (1995), č. 2, s. 228–262.

Z vyššie uvedených skladateľov bol s levočským evanjelickým kantorátom v 17. storočí spojený život a pôsobenie Samuela Marckfelnera, ktorý prijal v decembri 1648 miesto mestom plateného organistu vo farskom, vtedy evanjelickom kostole. Jeho diela pre organ (preambulá, fúgy, fantázie, dohry, organové improvizačné skladby na motívy duchovných piesní) sa zachovali v rukopisnom tabulatúrnom zborníku sign. Sk-Le MUS A 5 (olim 13994) ako autografy.²⁰ Je priam symptomatické, že rok jeho smrti 1674 patrí k rokom, v ktorých vrcholila protireformácia. Napriek odporu levočských evanjelikov im boli v apríli 1674 odňaté kostoly a evanjelickí farári museli opustiť mesto; ten istý osud postihol začiatkom septembra aj evanjelických učiteľov.²¹ Modelitbný život sa preniesol do privátnej, resp. polosúkromnej sféry a v hudbe sa dôraz kládol na spev jednoglasných duchovných piesní, resp. ich úprav pre menšie obsadenie (zvyčajne pre štyri až päť hlasov).

Po smrti Samuela Marckfelnera a v dôsledku represálií v *Trauerdekade* (70. roky) nastal v Levoči výrazný útlm prekvitajúceho evanjelického kantorátu. Minimálna miera legality vo výkone evanjelického náboženstva prehĺbila dôraz na individuálnu zbožnosť a hudobné produkcie boli menej okázalé. Situácia v meste celkovo korešpondovala s filozofiou pietistického hnutia tak, ako vstúpilo do dejín Európy v poslednej tretine 17. storočia.²² Napokon, prvé roky rekatolizácie na Spiši splývajú so začiatkom všeobecne uznávaného obdobia prenikania pietizmu na Slovensko. Ako počiatok objavovania sa vplyvov pietizmu v dejinách luteránskej cirkvi na Slovensku sa považuje rok 1675, čiže rok vydania *Úvodu* Philippa Jacoba Spenera (1635–1705) k *Postile* Johanna Arndta.²³ V slovenskej historiografii sa práve počiatkom oboznamovania sa s pietizmom dlho nevenovala patričná pozornosť. K poznaniu recepcie pietizmu, jeho prijímaniu, resp. odmietania počas jeho raného štádia v luteránskych dejinách v Uhorsku prispeli v ostatných rokoch výskumy Evy Kowalskej, ktorá poukázala na konkrétne osoby – exulantov (obete náboženského prenasledovania) udržiavajúce osobné kontakty s pietistami v Nemecku (korešpondencia s Philippom Jacobom Spenerom).²⁴ Oficiálne sa spory medzi zástancami pietizmu a ortodoxného luteranizmu riešili na ružomerskej synode v roku 1707.

20 František MATUŠ (trans. a ed.): *Tabulatúrny zborník Samuela Marckfelnera (Výber)* (= Stará hudba na Slovensku. Alte Musik in der Slowakei 4). Bratislava: OPUS, 1981. Janka PETŐCZOVÁ: *Samuel Marckfelner bin ich genandt*. Musicologica Slovaca 2 (28), (2011), č. 1, s. 108–120.

21 SUCHÝ 1974, s. 212 (viď pozn. 10).

22 EVA KOWALSKÁ: *Kľúčové otázky uhorského luteranizmu na prelome 17.–18. storočia: konfrontácia so štátnou mocou a neortodoxným hnutím pietizmu*. In: Annamária Kónyová – Peter Kónya (eds.): *Reformácia v strednej Európe; Reformáció Közép-Európában; Reformation in Mittel-Europa*, II. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 72–85.

23 Úvod vyšiel aj samostatne pod názvom *Pia desideria* (Zbožné priania, 1678) a predstavuje základný dokument pietizmu. Jaroslav MAĐAR: *Dejiny slovenského pietizmu*. Banská Bystrica: Belianum, 2017, s. 52–53.

24 EVA KOWALSKÁ: *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2014, s. 155; kapitola „Pietisti a exulanti: pomoc, vďačnosť a odmietanie“ (s. 154–170).

Hlavným odporcom pietizmu na synode bol Daniel Krman, ktorý žiadal jeho odsúdenie „cum omnibus partibus“.²⁵ Napriek tomu mal pietizmus v 18. storočí v Uhorsku a Sedmohradsku značný vplyv, k čomu prispelo aj to, že na prelome 17. a 18. storočia sa luteránstvo nachádzalo v kríze, ktorú spôsobila represívna politika Viedne.²⁶ Dokonca boli to aj pietisti, ktorí sa v Uhorsku pokúsili o odstraňovanie škôd spôsobených protireformáciou a oživenie spustnutých zborov.²⁷

Medzi pietistov na Slovensku patrili Ján Burius ml. (1677–1712), Ján Pilárik ml. (ca1660–1709), Matej Bel (1684–1749), Johann Matthias Weissbeck (1683–1746), Johann Andreas Rabbacher (1686–1768), Samuel Wilhelm Serpilius (1707–1762), Ján Simonides (1648–1708), Štefan Pilárik (1647–1711), Adam Mituch (1671– po 1738) a ďalší.²⁸ Ich pôsobenie malo pozitívne dôsledky na vyučovanie hudby v evanjelických školách. Z najnovších výskumov Zlatice Kendrovej vyplýva, že dokonca aj Matej Bel sa venoval problematike vyučovania hudby; v roku 1714 vypracoval pre evanjelickú školu v Prešporku (Bratislava, Pressburg, Pozsony) zákony školy a školského poriadku, v ktorých nájdeme jeho odporúčania pre vyučovanie duchovného spevu. Tie zahŕňajú desať pravidiel pre kantora a spevákov – *Leges Cantoris et Choralium*; v nich sa kantorovi odporúča, aby so zborom usilovne nacvičoval piesne a aby školské slávnosti spolu so žiakmi „ozdobil nejakou symfóniou“ – *Scholasticos Actus solemnes Symphonia quadam ornato*.²⁹

Problematické časy pre evanjelické cirkevné spoločenstvo v Levoči, a teda aj pre jeho hudobnú kultúru, trvali skoro tri desaťročia. Keď bolo jasné, že farský kostol definitívne prejde do rúk katolíkov, bolo potrebné postaviť drevený kostol za hradbami. Na stavbu dostali evanjelici povolenie až po roku 1681. Tento artikulárny kostol však vyhorel a na jeho mieste museli vybudovať nový kostol. Obnovený kostol bol dokončený v roku 1713; vtedy sa začala konsolidácia duchovného, kultúrneho i hudobného života. Na Spiši sa z týchto prelomových rokov zachovalo niekoľko evanjelických rukopisných spevníkov s prevažne nemeckým, resp. s nemecko-slovensko-latinským repertoárom duchovných piesní a piesňových motet: *Spevník z Hôrky* (post 1676, fragment), *Himmlischer Engel=Schall oder Gesangbuch* Mikuláša (Nicolaus) Simonidesa

25 Ján KVAČALA: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1935, s. 296–299.

26 Eva KOWALSKÁ: *Sociálne a politické pozadie zápasu o pietizmus*. In: Viliam Čičaj (ed.): *Rozpravy k slovenským dejinám*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2001, s. 159.

27 Zoltán CSEPREGI: *Pietizmus in Ungarn 1700–1758*. In: Peter Maser – Dietrich Meyer – Christian-Erdmann Schott (eds.): *Der Pietismus und seine Nachwirkungen im östlichen Europa* (= Beiträge zur ostdeutschen Kirchengeschichte 6). Münster: 2004, s. 25–38. KOWALSKÁ 2014, s. 154 (viď pozn. 24).

28 PETRÍK – RYBÁR 2001, s. 262 (viď pozn. 12). MAĐAR 2017, s. 57–77 (viď pozn. 23).

29 Zlatica KENDROVÁ: *Príspevok k výskumu evanjelickej cirkevnej hudby v období pietizmu*. In: Edita Bugalová (ed.): *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín V; Príspevky k hudobnej regionalistike*. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, SNM-Hudobné múzeum, 2019, s. 358–359.

z roku 1685 (Poprad-Veľká), *Ľubický spevník* (SK-BRnm MUS XVIII 652) a *Krucayho spevník* (Ľubica, dnes nezvestný, fotokópia SK-BRsav), *Spevník zo Smolníckej Huty* (BRnm MUS I 354).³⁰ Zo spevníkov vydávaných na Spiši sú vzácné notované slovacikálne spevníky *Písniční knižička Eliáša Mlynárových* (Levoča 1702, Kežmarok 1707) a *Etan hlasitě prozpěvující Jána Glosia-Pondelského* (s. l. [1727], Presspurk 1783).³¹ Dôležité sú hymnologické pramene obsahujúce tzv. *hallské melódie*, ktoré sa používali na našom území, napríklad spevník duchovných piesní s generálnym basom *Melodeyen einiger alten und neuen Lieder* (Ulm 1717) Antona Ernsta Koppa (?-1717), nemeckého kantora a hudobného riaditeľa v Banskej Štiavnici.³² Tradíciu spievania slovenských duchovných piesní v evanjelických kantorátoch na Spiši môžeme spoznávať z početných levočských vydání *Cithary Sanctorum*.³³

K málo známym rukopisným prameňom patrí spevník *Kirchen Gesangbuch | Beela | Anno Christi 1753*, ktorý sa nachádza v historickej knižnici CZ ECAV v Levoči. Tento spevník vznikol pre potreby nemeckého evanjelického zboru v Spišskej Belej. Vyhotovil ho Thomas Dreyppfennig, ktorý bol v roku zápisu na titulnom liste 1753 tamojším kantorom evanjelickej cirkvi. V roku 1777 bol poverený funkciou rektora evanjelickej školy v Spišskej Belej, ktorá vtedy obnovila svoju činnosť po storočnom období prenasledovania evanjelikov.³⁴ Pri skúmaní otázky, ako sa tento spevník dostal do Levoče, môžeme začať hľadaním sprostredkovateľa jeho presunu; tu ako prvý z osobností prichádza do úvahy evanjelický farár Johann Weiß (Weisz), ktorý v Belej pôsobil od roku 1754 do roku 1760, v ktorom sa presťahoval do Levoče.³⁵ Nie je

30 Peter RUŠČIN – Eva VESELOVSKÁ – Zlatica KENDROVÁ: *Duchovná pieseň medzi písomnou a ústnou tradíciou. Súvislosti hymnologických prameňov z územia Slovenska*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2019. Peter RUŠČIN (trans. a ed.): *Nicolaus Simonides: Himmlischer Engel=Schall oder Gesangbuch (1685)*. Výber (= Musica Scepusii Veteris VIII/1). Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV; Prešov: Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2015. Marta HULKOVÁ: *Evangelische handschriftliche Gesangbücher aus der Spiß (Zips) von der Wende des 17. und 18. Jahrhundert*. In: Ladislav Kačic (ed.): *Die Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa, in der Slowakei*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 239–250.

31 Zlatica KENDROVÁ: *Fontes Musicae Hymnicae. Duchovná pieseň na Slovensku v 17.–18. storočí a jej pramene*. In: Miloš Kovačka (ed.): *Pramene k duchovným dejinám Slovenska III*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2011.

32 Zlatica KENDROVÁ: *Melódie evanjelických duchovných piesní na Slovensku v hudobných tlačiach prvej polovice 18. storočia*. In: RUŠČIN – VESELOVSKÁ – KENDROVÁ 2019, s. 72–188 (viď pozn. 30).

33 Notované boli exempláre z rokov 1636, 1653, 1674, 1684, 1696. Ladislav BURLAS: *Duchovná pieseň*. In: Ladislav Burlas – Ján Fišer – Antonín Hořejš (eds.): *Hudba na Slovensku v 17. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 52–95. Ľudovít M. VAJDIČKA: *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí*. In: Miloš Kovačka – Eva Augustínová (eds.): *Cithara sanctorum 1636–2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine 2008, s. 105–153. Adriana GREŠOVÁ: *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí*. Slovenská hudba 42 (2016), č. 3, s. 261–274.

34 Božena MALOVCOVÁ: *Školstvo v Spišskej Belej do roku 1918. Evanjelické školstvo*. In: Zuzana Kollárová (ed.): *Spišská Belá*. Prešov: UNIVERSUM, 2006, s. 143.

35 Božena MALOVCOVÁ: *Náboženské pomery do roku 1918. Evanjelická cirkev a. v.* In: KOLLÁROVÁ, 2006, s. 125 (viď pozn. 34).

vylúčené, že mohol byť aj iniciátorom vzniku spevníka *Kirchen Gesangbuch / Beela*, a že po odchode z Belej si mohol spevník zobrať na svoje nové pôsobisko do Levoče. Prameň doteraz nebol predmetom systematického výskumu. Repertoár nemeckých duchovných piesní, ktorý je v ňom zapísaný, zodpovedá vtedajšiemu trendu redukcie zborového spievania na jednohlasný spev; z pôvodne viachlasných štvor- resp. päťhlasných úprav sú v zborníku zapísané len melódie so sprievodom generálneho basu.³⁶

V slovenskej hudobnej historiografii sa vplyvom pietizmu na vývin duchovného spievania venovala Zlatica Kendrová, ktorá detailnou komparáciou nemeckých a slovenských piesní na našom území odhalila súvislosti s repertoárom piesňovej kultúry tzv. hallských melódií.³⁷ Poukázala aj na dôležitosť hallských tlačí z 18. storočia, ktoré sa zachovali na Slovensku. V Levoči môžeme tiež považovať za najdôležitejšiu primárnu stopu po pietizme tlačené hallské spevníky, ktoré sa zachovali v evanjelickej historickej knižnici, a to dva spevníky z rokov 1733 a 1771 od Johanna Anastasia Freylinghausena *Geistreiches Gesangbuch* (DKL I/1 1733⁰⁸) a *Neues-Geistreiches Gesangbuch* (DKL I/1 1771⁰⁵). V levočskej knižnici sa zachovali aj jeho ďalšie teologické diela: *Compendium oder kurzer Begriff der ganzen christl. Lehre*, Halle 1705; *Das hohespriesterliche Gebeth*, Halle: Weysenhaus 1725; *Kurtzer Begriff der ganzen Christlichen Lehre*, Halle: Weysenhaus 1723; *Kurtzer Begriff der ganzen Christlichen Lehre*, Halle: Weysenhaus 1753; *Grundlegung der Theologiae* 5. Ed. Halle: Weysenhaus 1716; *Grundlegung der Theologiae* 12. Ed. Halle: Weysenhaus 1755, *Kurtzer Begriff der ganzen Christlichen Lehre*, Halle: Weysenhaus 1705; *Geistl. Gesangbuch*, Dat. 1713 [sic, správne má byť 1733, sign. 11073]; *Geistreiches Gesangbuch*, Halle: Waisenhaus 1771 [sign. 11606].³⁸

V evanjelickej historickej knižnici sa však nachádzajú aj ďalšie tlače, dokazujúce, že na Spiši boli známe myšlienky pietistov a evanjelických duchovných

36 Marta HULKOVÁ: *Hudba v evanjelických kostoloch na Spiši v prvej polovici 18. storočia*. In: Slovenská hudba 26 (2000), č. 4, s. 437.

37 Zlatica KENDROVÁ: *Pietism in light of the sources of hymns in Slovakia in the first half of the 18th century: comments on the question of the influence of Halle Pietism's hymn culture*. In: Christian Soboth – Pia Schmid et. al. (eds.): „Schrift soll leserlich seyn“. Der Pietismus und die Medien. Beiträge zum IV. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2013 (= Halle Forschungen 44/2). Halle: Verlag der Franckeschen Stiftung Halle, Harrassowitz Verlag in Kommission, 2016, s. 547–559. Zlatica KENDROVÁ: *Príspevok k výskumu evanjelickej cirkevnej hudby v období pietizmu*. In: Edita Bugalová: (ed.): *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín V. Príspevky k hudobnej religionistike*. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, SNM – Hudobné múzeum, 2019, s. 350–360.

38 Na Slovensku sa zachovali tri exempláre z početných vydání Freylinghausenových spevníkov v 18. storočí; dva sú evidované v Levoči, jeden (DKL I/1 1708⁰⁹) v Kremnici. Konrad AMELN – Markus JENNY – Walther LIPPARDT (eds.): *Das Deutsche Kirchenlied. Die Kritische Gesamtausgabe der Melodien. Verzeichnis der Drucke von den Anfängen bis 1800*. Band 1,1. (= RISM B/VIII/1). Kassel: Bärenreiter, 1975, s. 458, 517, 629. Dianne Marie McMULLEN – Wolfgang MIERSEMAN – Rainer HEYINK (eds.): *Johann Anastasius Freylinghausen. Geistreiches Gesangbuch: Edition und Kommentar* [ďalej GGEK], Bd. I/3. Berlin/Boston: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag Tübingen, 2013, s.17–18.

ovplyvnených pietizmom. Nájdeme tu napríklad tlačené modlitebné knihy: 1) „*Gebetbuch Ödenburgisches*“ (sign. 11075, defektný exemplár, bez titul. listu, posesorský záznam: *Lumnitzer Ludv.* 1893), tlač poukazujúcu na pietistické vplyvy v stredoeurópskom kruhu evanjelických pastoračov pôsobiacich vo Viedni, Bratislave a Šoproni;³⁹ 2) „*Gebetbuch Cubachisches*“ (sign. 11071) tlač, do ktorej je založený rukopisný evidenčný listok: „*Schmolcke, Benjamin. Heilige Flammen der himmlisch-gesinnten Seele in unterschiedende Gebethen und Liedern angezündet von Benjamin Schmolcken. Hirschberg: 1730. ...*“. Tlačení modlitebnú knižku *Cubachisches Gebetbuch* [1688] vytvoril Christian Sriver (1629–1693), nemecký evanjelický tvorca duchovných piesní obdobia raného pietizmu a rukopisný evidenčný listok so záznamom názvu tlače *Heilige Flammen* vydanej v Jelenej Góre (Hirschberg) poukazuje na tvorbu sliezskeho evanjelického pastora a nemeckého tvorca duchovných piesní Benjamína Schmolkeho (*Schmolcke*, 1672–1739), známeho evanjelického duchovného v Kostole mieru vo Švidnici (Schweidnitz). Jeho tlačená zbierka duchovných piesní *Heilige Liederflammen der himmlisch-gesinnten Seele*, ktorej exemplár z roku 1730 vlastnili aj v Levoči, vyšla prvýkrát v roku 1704 (obsahovala 50 piesní), neskôr vyšla v 16. vydaniach v rokoch 1707–1737 (spolu takto vyšlo do 1188 piesní). Niektoré sa dodnes spievajú (*Liebster Jesu, wir sind hier, deinem Worte nachzuleben* (EG 206).

Komplexný výskum hallských tlačí z obdobia pietizmu v levočskej historickej knižnici zatiaľ nebol vykonaný, avšak aj doterajšie poznatky ukazujú, že pietizmom ovplyvnená literatúra bola v Levoči známa, zdá sa dokonca, že v celej jej šírke – literatúra teologická (hallské vydania Biblie), cirkevno-právna, dušpastierska a pedagogická, v menšej miere diela literárne, medicínske a historické. Nachádzajú sa tu tlačené diela Jacoba Philippa Spenera: *Einfältige Erklärung der christlichen Lehre* (Franckfurt 1677), *Kurtze Catechismus-Predigten* (Franckfurt 1689), *Christliche Mutherliche Vorstellung* (Wittenberg 1695), *Theologische Bedencken, I., II.* (Halle 1700, 1709), *Lauterkeit des Evangelischen Christenthums* (Halle 1706), *Gerechter Eifer wider das Pabstthum* (Franckfurt 1714), *Die Evangelische Lehre* (Franckfurt 1717), *Handlung von der Natur und Gnade* (Berlin 1733), *Catechismus-Tabellen* (Franckfurt 1734), *Kleine Geistliche Schriften, II., I.* (Magdeburg 1741, 1742). Podobné zloženie knižníc vykazujú aj iné európske regióny, v ktorých pietizmus zapustil silnejšie korene, napríklad v Sedmohradsku. Tu detailný výskum odhalil prítomnosť 98 hallských tlačí v inventárnych zoznamoch kníh vyhotovených medzi rokmi 1700–1750; medzi nimi početnú pedagogickú literatúru Augusta Herrmanna Franckeho.⁴⁰

39 Pre poznanie repertoáru duchovných piesní v ich okruhu je dôležitý spevník Johanna Sigismunda Pilgrama *Neu-vermehrtes Ödenburgisches Gesangbuch* (1726). Zoltán CSEPREGI: *Prediger hallischer Prägung im Dreieck Wien–Pressburg–Ödenburg*. In: Udo Sträter (ed.): *Interdisziplinäre Pietismusforschungen. Beiträge zum Ersten Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2001. Bd. 2 (=Hallesche Forschungen 17/2)*. Halle/Tübingen: 2005, s. 165.

40 Attila VERÓK: *Buchkultur im Spannungsfeld von zwei Reformationen bei den Siebenbürger Sachsen (16.–18. Jahrhundert)*. In: *Reformácia v strednej Európe II*, 2018, s. 683, 683.

Hudobné pramene

Základnú bázu prameňov k dejinám hudby a hudobnej kultúry v druhom období multi-etnických evanjelických dejín Levoče (1674–1837) tvorí spevníková literatúra začlenená do historickej knižnice a hudobné pramene z obdobia neskorého baroka a klasicizmu v časti MUS B *Levočskej evanjelickej zbierky hudobnín* (SK-Le).⁴¹ Táto zbierka hudobnín je rozdelená na dve časti: časť MUS A (pramene zo 16. a 17. storočia); časť MUS B (pramene od polovice 18. storočia do prvej polovice 20. storočia).⁴² Zo spevníkovej literatúry vydávanej v Nemecku sa v historickej knižnici zachovalo vyše 20 tlačených spevníkov z 18. storočia, niektoré i vo viacerých exemplároch. Okrem tlačí J. A. Freylinghausena *Geistreiches Gesangbuch* (1733) a *Neues-Geistreiches Gesangbuch* (1771) sa tu nachádzajú tlačené spevníky vydané v rôznych mestách; napríklad – *Naumburgisches Gesang= Buch ... JOH. MARTINVS SCHAMELIVS, | Ober=Pfarrer. | Naumburg 1717; Evangelisches Kirchen= und Haus= Gesang= Buch, ... Evangelische Lieder, ... BRIEG, 1746; Carl Gottlob Hofmann: Das privilegierte vollständige und vermehrte Leipziger Gesang= Buch ... von 1015 Liedern ... (Leipzig 1750); Das vollständig vermehrte Hermannstädtische Gesangbuch (Hermannstadt 1766); Gesangbuch, Neuvermehrtes allgemeines –, welches für die Augspurgischen Confessionsverwandten also eingerichtet, ... Pressburg, gedr. bey Joh. Mich. Landerer. Leutschau, 1773; Gesangbuch zum Gottesdienstlichen Gebrauch in den Königlich Preußischen Landen (Berlin 1781); Diterich, Johann Samuel: *Gesangbuch für die häusliche Andacht* (Berlin 1787) a ď.⁴³*

Výskum hudobných prameňov v období medzi rokmi 1674–1783, môžeme rozdeliť na kratšie intervaly s medzníkmi v rokoch 1707 a 1741. Tie sú stanované s ohľadom na dejiny hudobného života a dejiny evanjelickej cirkvi v Levoči, preto vykazujú určité odchýlky od celoslovenského (celouhorského) kontextu:⁴⁴

- 41 František MARUŠ: *Súpis hudobnín v knižnici Evanjelickej cirkvi a. v. v Levoči. 1. Historický hudobný fond (16.–17. storočie); 2. Prehľadný súpis ďalších hudobnín (18.–20. storočie)*. Strojopis. Levoča, Prešov: UPJŠ v Prešove, 1974. Marta HULKOVÁ: *Levočská zbierka hudobnín*. (2 zv.) Diss. Bratislava: FFUK 1985, strojopis. Janka PETŐCZOVÁ: *Príspevok k aktuálnym výskumom hudobných prameňov od 18. storočia (MUS B) v Levočskej evanjelickej zbierke hudobnín*. In: *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín V. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, SNM-Hudobné múzeum, 2019, s. 108–118.
- 42 Väčšinu prameňov v časti MUS B tvoria hudobniny obdobia romantizmu; pramene z obdobia klasicizmu neboli doteraz predmetom systematického spracovania, s výnimkou aktuálnych výskumov prameňov svetovej hudby. Janka PETŐCZOVÁ: *Musical Sources of the Levoča/Leutschau Lutheran Musical Collection from the Era of Dittersdorf, Haydn and Beethoven: Secular Music*. In: Anna Granat-Janki et al. (eds.): *Musical Analysis: Historia – Theoria – Praxis. Volume V*. Wrocław: The Karol Lipiński Academy of Music in Wrocław, 2019, s. 143–168.
- 43 Identifikácia podľa databázy *Gesangbuchbibliographie Johannes Gutenberg Universität Mainz*. In: <https://gesangbuchbibliographie.uni-mainz.de/details.php?id=-1505942530> [cit. 25. 9. 2020].
- 44 Za horný medzník v druhej etape v dejinách slovenského pietizmu sa považuje rok 1757, čiže rok úmrtia Eliáša Mileca, stúpenca pietizmu v Bratislave. V tejto etape rozvoja mal pietizmus o. i. pozitívny vplyv na vývin slovenčiny a bol v Uhorskom kráľovstve viazaný predovšetkým na

- A) pramene z obdobia počiatkov pietizmu: 1674–1707; horný medzník predstavuje rok konania evanjelickej synody v Ružomberku (Rosenberg), kde bol pietizmus odsúdený ako nezhodujúci sa s ortodoxným luteránskym učením;⁴⁵
1. *Pestý zborník / Tabulatura Miscellanea*, sign. SK-BRnm MUS D 2005/2 (olím SK-Le), rukopisný tabulatúrny zborník piesní a tancov z Levoče, datovaný rokmi 1676–1680;
 2. *Levočský lutnový tabulatúrny zborník B*, sign. SK-BRnm MUS D 2004/1 (olím SK-Le), rukopisný zborník zapísaný francúzskou lutnovou tabulatúrnou notáciou, datovaný do posledných dvoch desaťročí 17. a začiatku 18. storočia;
- B) pramene z obdobia intenzívnejšieho prenikania pietizmu: 1707–1741; horný medzník predstavuje rok smrti významného levočského farára Kristiána (Christian) Pfannschmiedta (1668–1741);
3. Johann Anastasius Freylinghausen: *Geistreiches | Gesangbuch, | aus-erlesene, | so Alte als Neue, geistliche und | liebliche | Lieder*; Halle 1733 (Historická knižnica CZ ECAV v Levoči, sign. 11073), tlačný spevník;
- C) pramene z obdobia doznievania pietizmu v druhej polovici 18. storočia: 1741–1783; horný medzník je rokom, v ktorom levočské lýceum otvorilo prvýkrát dve triedy pre vyučovanie dievčat; bola to jedna z významných zmien v dejinách levočského evanjelického školstva, po nej nasledovali viaceré progresívne kroky, vrátane rekonštrukcie Hainovho domu na námestí, do ktorého sa lýceum v roku 1796 presťahovalo;⁴⁶
4. Johann Anastasius Freylinghausen: *Geistreiches | Gesang-Buch, | den Kern alter und neuer | Lieder | in sich haltend: | Jetzo von neuen so eingerichtet [Neues-Geistreiches Gesangbuch]*, Halle 1771 (Historická knižnica CZ ECAV v Levoči, sign. 11606), tlačný spevník;
 5. Rukopisný zborník piesní a tancov pre klávesové nástroje s hudobnoteoretickou príručkou Evy Sofie Güntherovej – *Eva Sophia Güntherin*, 1773 (SK-Le MUS B 26/1);

mestá západného a stredného Slovenska (Bratislava, Banská Bystrica a Banská Štiavnica). Horný medzník v etape doznievania slovenského pietizmu je rok 1803, rok úmrtia Michala Institorisza Mošovského. MAĐAR 2017, s. 52–53 (viď pozn. 23).

45 Milan ČÁKY: *Pietizmus v politickom myslení na Slovensku (do synody v Ružomberku v roku 1707)*. Slovenská politologická revue/Slovak Journal of Political Science (2006), č. 3, s. 20.

46 A Lőcsei Evangélikus Egyházközség története. Lőcse: Reiss Józ. T. könyvnyomó intézete, 1917, s. 30–31. K vyučovaniu dievčat v evanjelickom školstve pozri: Slávka KOPČÁKOVÁ: *Tobias Gottfried Schröer and his compendium of aesthetics Isagoge in eruditionem aestheticam*. In: Kultúrne dejiny 11 (2020), č. 1, s. 6–33.

6. *Verschiedene Clavier Stücke / Anna Güntherin // 1783*, rukopisný zborník rozličných skladieb pre klavír Anny Güntherovej (SK-Le MUS B 26/2).

Ad A)

Hudobný život Levoče v rokoch 1675–1707 reprezentujú dva dôležité pramene. Jeden z nich je prameňom typickým pre poznanie repertoáru svetskej hudby, ide o *Levočský lutnový tabulatúrny zborník B* (SK-BRnm MUS D 2004/1, olim SK-Le, **Obr. 1**),⁴⁷ ktorého vznik podľa najnovších výskumov Grzegorza Joachimiaka môžeme datovať do obdobia blízko korešpondujúceho s rokmi 1676/1682–1702/1720 na základe viacerých skutočností: jednak zhody písma levočského prameňa s písmom v tlači *Pièces de Lut* (ed. lutnista Jacques Bittner, Nürnberg 1682, 1702), jednak identifikovaného hudobného repertoáru – nachádza sa tu baroková tanečná hudba pre lutnu od známych skladateľov, ako napríklad Jean-Baptiste Lully, Johann Anton Losy von Losinthal, ale aj menej známych, ako Jacques Bittner a Esaias Reusner ml., dvorný lutnista v Brehu (Brieg/Brzeg, PL) – práve z jeho hudby sa v levočskom zborníku zachovalo päť skladieb publikovaných v tlačenej zbierke *Neue Lauten-Früchte* (Berlín 1676): *Sarabanda in B dur*, *Ciacona*, *Gigue*, *Aria*, *Sarabanda in Es dur*. Konkordancie týchto skladieb sa nachádzajú v prameňoch zapísaných približne v rokoch 1690–1715 na rôznych miestach Európy (Kremsmünster, Roudnice, Stockholm, Lund). Zaujímavá je aj formová a hudobnoštýlová analýza tanečných skladieb v *Levočskom lutnovom zborníku B*, ktorá poukazuje na aktuálne dobové trendy v barokovej tanečnej hudbe: zoradenie tancov do schémy allemande – courante – sarabande – gigue a záľubu v štýle nazývanom *stile brisé*.⁴⁸ Samotná otázka proveniencie vzniku rukopisu (Levoča?, Sliezsko?) a jeho prípadnej transmisie je však naďalej otvorená. Isté je, že rukopis sa používal v Levoči, pretože patrí do pôvodného fondu starobylej levočskej rodiny Pfannschmiedtovcov, o čom svedčí posesorský záznam *E. v. Okolitsányi Zsedényi* (f. 5).

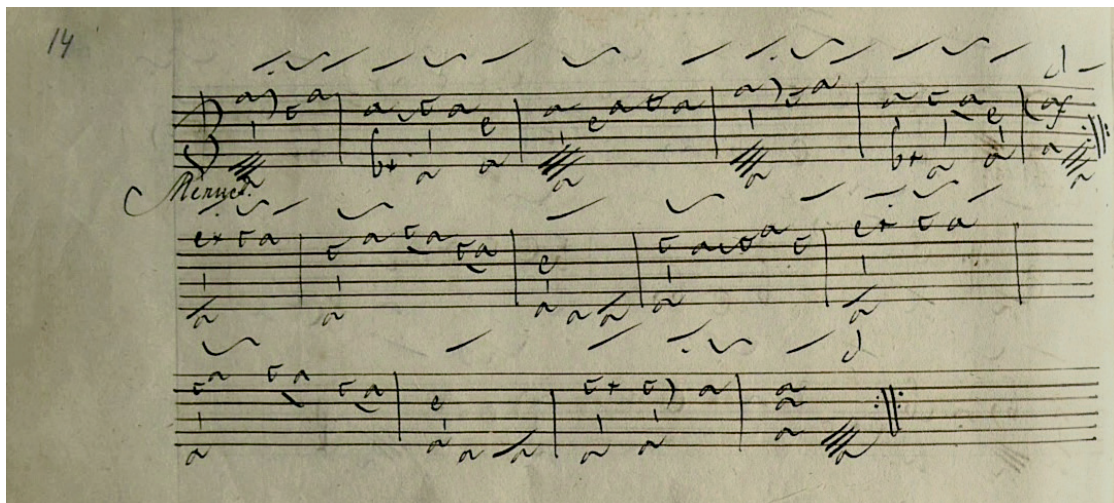
Do historickej pozostalosti tejto rodiny patrí aj rukopisný *Pestrý zborník* (Tabulatura Miscellanea, sign. SK-BRnm MUS D 2005/2, olim SK-Le),⁴⁹ ktorý dokonca obsahuje vo väzbe na fóliách predného prídoštia tri rukopisné zápisy Pfannschmiedtovcov s vročením 1676, 1679, 1680.⁵⁰ Podľa najnovších genealogic-

47 Antonín HOŘEJŠ: *Levočské tabulatúrne zborníky*. In: Ladislav Burlas – Ján Fišer – Antonín Hořejš (eds.): *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1954, s. 121–124.

48 Grzegorz JOACHIMIAK: *The Reception of Lute Pieces by the Silesian Lutenist Esaias Reusner Junior in the Levoča Manuscripts. The scribe case of Jacques Bittner*. In: Janka Petőczová (ed.): *The Musical Sources of Spiš/Zips and Central Europe*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2018, s. 44–59.

49 HOŘEJŠ 1954, s. 125–133 (viď pozn. 47).

50 Ladislav KAČIC (trans. a ed.): *Pestrý zborník. Tabulatura Miscellanea* (= Monumenta Musicae Slovaca). Bratislava: Hudobné centrum, 2005, s. 8–10.

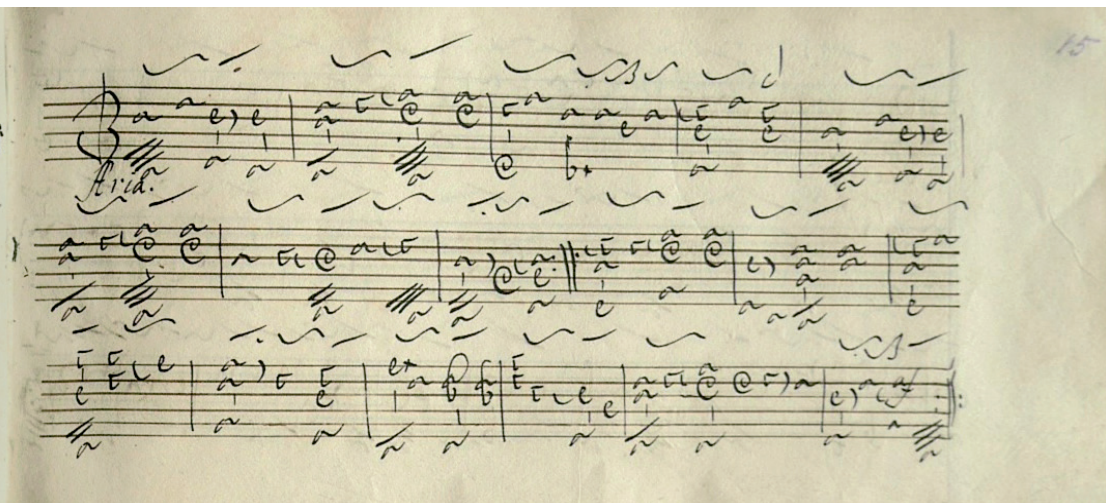

Obr. 1 Levočský lutnový tabulatúrny zborník B. SK-BRnm MUS D 2004/1 (olim SK-Le), f. 294^v–295^r
 Repro Bratislava, Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum

kých výskumov ide o bratov Daniela (1659–1732) a Kristiána (1668–1741), ktorí boli synmi Daniela Pfannschmiedta st. (?–1677), zakladateľa rodu.⁵¹ Tento rukopisný zborník písaný nemeckou organovou tabulatúrnou notáciou obsahuje „pestrú“ paletu skladieb (podľa čoho vznikol aj jeho názov); sú tu zapísané duchovné piesne, trubačské skladby (*Trompeter Stückl*), európske tance – *Allemanda*, *Curante*, *Sarabanda* a ďalšie, opísané z tlačenej zbierky Johanna Caspara Horna *Parergon Musicum* (Lipsko, 1663–1672), a tiež pôvodné skladby, ktoré vznikli na Spiši; napríklad dve organové preambulá a dve fúgy, pripisované Samuelovi Marckfelnerovi a unikátna chorea Stanislava Lubomirského – *Chorea W. P. Stanislaw Lubomierskiego Starosty Spišského*. Z 28 duchovných piesní je 27 nemeckých a jedna latinská. Nemecké piesne sú prevažne známe luteránske piesne, napríklad *Wie schön leuchtet der morgen stern*.

Rukopisný zborník je v podstate unikátny tým, že odhaľuje celú sféru hudobného života – hudbu duchovnú i svetskú, vrátane zábavnej hudby, ktorá v Levoči znela napriek ťažkým protireformačným časom v tzv. smutnej dekáde (*Trauerdekade*). Spievanie jednohlásnych piesní zodpovedalo duchu doby a silnej tradícii evanjelického duchovného spevu v ortodoxnom priestore; duchovné piesne sa spievali v ústraní, v súkromí, a to rovnako medzi nemeckými ako aj slovenskými evanjelikmi, ktorí obývali prevažne okolité dediny. Pestrý zborník ešte nedokumentuje prenikanie pietistických melódií na Spiš. Takéto prieniky evidujeme len v tlačенých spevníkoch. Nemecká cirkevná obec mala v Levoči

51 Márton SZLUHA: *Szepes vármegye nemes családjai*. István Késmárky (ed.). Budapest: Heraldika Kiadó, 2013, s. 309.

k dispozícii nemecké spevníky dovezené priamo z Nemecka, alebo tie, ktoré vyšli v levočskej tlačiarňi; z nich sú známe dva nenotované: väčší spevník *Christlich neu-vermehrtes und verbessertes Gesangbuch* (1686) obsahujúci 414 piesní a menší spevník *PSALMEN und Geistreiche Lieder Wie die in Evangelischen Kirchen dieser Lande gesungen werden* (z rokov 1694, 1697). Spevníky obsahujú texty duchovných piesní nemeckých skladateľov (Johann Rist, Paul Gerhardt). Konkordancie viacerých piesní nájdeme v spišských rukopisných spevníkoch, napríklad v kancionáli *Himmlischer Engel=Schall oder Gesang=Buch* (1685).⁵²

Slováci v Levoči a v okolí používali spevník *Cithara Sanctorum*, ktorý vyšiel prvýkrát v Levoči v roku 1636 v známej tlačiarňi Vavrinca Brewera. *Cithara Sanctorum* obsahovala už od jej druhého vydania viaceré piesne z nemeckého a sliezskeho prostredia, s ktorými sympatizovali aj pietisti, napríklad preklady piesní od Paula Gerhardta (1607–1676) a Benjamin Schmolcka (1672–1737).⁵³

52 JÁN ČAPLOVIČ: *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700, diel 1*. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 525, č. 1569. Exemplár spevníka z roku 1686 sa zachoval v Sibíni; druhé vydanie vyšlo pod názvom *Gottheiligte Lob ... und Dank-Andacht* v Levoči 1700 (jeden exemplár sa zachoval v Budapešti). PETER RUŠČIN: *Duchovné piesne rukopisného kancionálu Himmlischer Engel-Schall z Veľkej (1685)*. In: Janka Petőczová (ed.): *Ad honorem Richard Rybárič*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV 2011, s. 105–106. PETER RUŠČIN: *Die Kirchenlieder aus dem handschriftlichen Gesangbuch Himmlischer Engel-Schall (1685) von Nicolaus Simonides*. In: *The Musical Sources of Spiš and Central Europe*, 2018, s. 60–95. ILONA PAVERCSIK: *Das Leutschauer Gesangbuch als Ausprägung kultureller Wirkungen in der Zips*. In: Wynfrid Kriegsleder – Andrea Seidler – Jozef Tancer (eds.): *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*. Bremen: Edition lumen, 2007, s. 63–104.

53 MILAN ŽITNÝ: *Niekoľko poznámok k Hruškovcovým prekladom z tvorby Paula Gerhardta*. Slovenská literatúra 41 (1994), č. 4, s. 313–317. Napríklad: *Muoj Jezu, jakz Ty chces*, text: Benjamin Schmolck. In: https://hymnary.org/text/muoj_jezu_jakz_ty_chces [cit. 25. 9. 2020].

Tlače vychádzajúce v Brewerovej tlačiarňi sa obmedzovali prevažne na jednohlasné melódie, v *Cithare Sanctorum* z roku 1696 však nájdeme jednu barokovú sólovú duchovnú pieseň so sprievodom generálneho basu *Pjseň Człowěka Pocestného* / *GEZU Cesto prawdivá* notovanú v dvoch osnovách. Jej autor Izák (Isaac) Plorantius (Plačko?) bol aktívny levočský hudobník. Pôsobil ako mestský trubač v rokoch 1688–1699, pravidelne hrával na husliach pri organe a bol jedným z najlepšie platených hudobníkov, jeho ročný príjem v roku 1699 bol 200 zlatých.⁵⁴

Prostredníctvom sekundárnych archívnych prameňov môžeme skúmať detaily hudobného života v meste koncom 17. storočia a hľadať stopy po myšlienkach pietistického hnutia predovšetkým v školskom prostredí. Cenné sú informácie o evanjelických vzdelancoch študujúcich v Nemecku (Halle). K pedagógom, ktorí boli oboznámení v Levoči s pietizmom, patril zrejme aj Jonas Bubenka (1650–1705), ktorý tu prišiel z Prešova (Eperies) a pôsobil tu od roku 1682 ako učiteľ evanjelickej školy. V roku 1683 vydal v Levoči zbierku duchovných piesní *Auserlesene Geist und Trostreiche Jesuslieder*. Podľa Františka Karšaiho existujú v tejto zbierke náznaky pietizmu; usudzuje tak z úvodných riadkov, kde je uvedené, že práca bola napísaná pod nemeckým pietistickým vplyvom spevníka Tobiasa Schumberga (1626, Kremnica – po 1711).⁵⁵ Jonas Bubenka je známy aj ako autor drevorytov zobrazujúcich hudobné nástroje v známom diele Jana Ámosa Komenského *Orbis sensualium pictus* (Levoča 1685). Hudobne vzdelaný bol aj syn žilinského kantora Jeremiáš Lednický (ca 1633–1706), zostavovateľ tretieho notovaného vydania *Cithary Sanctorum* (Levoča 1674), ktorý získal v Levoči meštianske právo v roku 1675.⁵⁶

Jedným z levočských pedagógov, ktorí študovali v Jene, bol Daniel Sinapius (1640–1688). V Levoči pôsobil od roku 1683 ako učiteľ, slovenský evanjelický farár a redaktor slovenských kníh v Brewerovej tlačiarňi. Zo študentských čias v Nemecku sa zachovali jeho dve kratšie skladby, symphonia *Hortum fert tonum* a ária *Chorda nostra quid moraris* na melódiu slovenskej ľudovej piesne *Pani mámo, oj peknú dcéru máte*.⁵⁷ Daniel Sinapius redigoval v Levoči vydanie spevníka *Cithara Sanctorum* z roku 1684. Zaradil do neho vlastný preklad piesne Paula Gerhardta *Wach auf mein Herz und singe* (pôvod nápevu: Zahn

54 Účtovné knihy mesta, sign. st. XXI A/425-6, XXII/312, s. 241. ŠA-P, SpA-L, MM-L. Janka PETŐCZOVÁ: *Cithara Sanctorum a hudobné dianie na Spiši v 17. storočí*. In: KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ (eds.) 2008, s. 167–175 (viď pozn. 33).

55 Tobias SCHUMBERG: *Seelen-Harpe Liedersammlung in Oberungarn verbreitet* (Windsheim 1680. Dnes je zbierka nezvestná. In: <https://gesangbuchbibliographie.uni-mainz.de/details.php?id=1505942530> [cit. 25. 9. 2020]. Christian Gottlieb JÖCHER: *Allgemeines Gelehrten-LEXICON: Darinne die Gelehrten aller Stände*. Theil 4. Leipzig 1751. František KARŠAI: *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava: SPN, 1970, s. 197. MAĐAR 2017, s. 56 (viď pozn. 23).

56 „Jeremias Lednitzky auß der Orava gebürtig ein Literatus“. In: *Burrgerrecht Büch*, sign. XXI A/49. ŠA-P, SpA-L, MM-L. PETŐCZOVÁ 2008, s. 174 (viď pozn. 54).

57 Hudobné skladby sú súčasťou básne *Plausus poli et soli* (Wittenberg 1660). Karol MEDŇANSKÝ: *Kontexty hudobnej histórie a súčasnosti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009, s. 28–39.

156, *Nun lasst uns Gott dem Herren*) – pieseň *Prociť srdce mé, zpívej | a Boha svého vzývej*.⁵⁸ V roku 1685 vydal Daniel Sinapius v Levoči knižku *Perlička dítek Božích*, v ktorej poukázal na rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, čím sa zaradil do silného slovakizačného prúdu, ktorý pietizmus inšpiroval vo vývine slovenského jazyka. Z tlačí vydaných v Levoči stúpcami pietizmu je dôležité spomenúť aj evanjelického farára Jána Simonidesa (1648–1708) a jeho skrátenu verziu katechizmu (1705) – preklad Spenerovho *Einfältige Erklärung Der Christlichen Lehre* (Frankfurt 1677). Tento preklad je považovaný za prvý slovenský pietistický katechizmus v Uhorsku.⁵⁹

Hudobný život v Levoči v etape počiatkov pietizmu (1675–1707) môžeme rekonštruovať len útržkovite. Podľa účtovných kníh mesta bol organistom farského kostola po Samuelovi Marckfelnerovi v rokoch 1674–1684 Zachariáš Zarevúcky ml. (Zacharias Zarevutius jr., 1631, Bardejov – 1693, Levoča), najstarší syn známeho organistu nemeckého evanjelického kostola v Bardejove Zachariáša Zarevúckeho st. (ca 1605–1667). Meno organistu, ktorý hral v prvom drevenom kostole za hradbami Levoče, nepoznáme. Vieme len, že prvá informácia o organe v tomto kostole pochádza z roku 1697; vtedy ho dal postaviť bohatý obchodník Johann Ujházy na slávu Božiu a evanjelickej cirkvi.⁶⁰ Bolo to počas vojnových rokov protihabsburského povstania Františka II. Rákócziho. Reálna hrozba zničenia kostola donútila evanjelikov, aby v roku 1703 preniesli organ – a rovnako aj oltár, kazateľnicu a obrazy – z kostola mimo mesta do domu Pfannschmiedtovcov vnútri mesta obohnaného hradbami. Drevený kostol bol vo vojnových konfliktoch počas protireformácie naozaj poškodený – zničil ho v roku 1709 požiar počas obliehania Levoče. Organ sa však podarilo zachrániť.⁶¹ Prestavbu a výrazné zväčšenie kostola realizoval Kristián Pfannschmiedt (vyššie spomínaný v súvislosti s *Pestrým zborníkom*), ktorý od roku 1705 pôsobil ako evanjelický farár v Levoči. Drevený kostol za hradbami bol znovu vysvätený 9. júla 1713, ale posledné práce sa ukončili až v roku 1722. Do tohto druhého dreveného kostola bol organ umiestnený nad oltárom. Prácu financoval syn spomínaného Johann Ujhazyho. Donátorov – rodinu Ujházyovcov – zvečňuje ich erb, umiestnený na hlavnej, strednej veži nástroja. Dnes sa organ nachádza v novom evanjelickom kostole na východnej časti empory.⁶²

58 VAJDIČKA 2008, s. 147 (viď pozn. 33). Peter RUŠČIN: *Nové nápevy levočských vydání Cithary Sanctorum z rokov 1674 a 1684*. Musicologica slovacica 10 (36), (2019), č. 1, s. 72.

59 Johann Simonides je považovaný za jedného z prvých protagonistov slovenského pietizmu. V roku 1675 odmietol prestup na katolícku vieru a bol odsúdený na galeje v Taliansku. Podarilo sa mu utiecť. Žil v exile v Sliezsku; do Uhorska sa vrátil po šopronskom sneme. Od 1695 pôsobil v Banskej Bystrici ako slovenský kazateľ. *Slovenský biografický slovník* V. Vladimír Mináč (ed.). Martin: Matica slovenská, 1992, s. 261. MAĐAR 2017, s. 59–64 (viď pozn. 23).

60 Heinz PROKERT: *Die alte Orgel der Leutschauer evangelischen Holzkirche*. In: Közlemények Szepes vármegye múltjából (1931), s. 1–8.

61 *A Lőcsei Evangélikus Egyházközség története* 1917, s. 112 (viď pozn. 46).

62 Otmar GERGELYI – Karol WURM: *Historické organy na Slovensku*. Bratislava: OPUS, 1982, s. 91.

Ad B)

Pôsobenie farára Kristiána Pfannschmiedta vo funkcii evanjelického farára spadá do obdobia intenzívnejšieho prenikania myšlienok pietizmu do Levoče a na Spiš v rokoch 1707–1741. Z hudobného života evanjelickej cirkvi v tomto období sa zachovalo málo informácií; poznáme dve mená hudobníkov, ktorí pôsobili v drevenom kostole za hradbami – kantorom bol v rokoch 1705–1744 Johann Zentner a organistom bol v rokoch 1705–1747 Andreas Queck.⁶³ Ich tvorba sa nezachovala. Je to pochopiteľné; pôsobili v rokoch útlmu dovtedy aktívneho hudobného života. Začiatok storočia sa totiž niesol v znamení neistoty, exulantstva, resp. návratu z cudziny a represálií zo strany vrchnosti. Pre evanjelických duchovných, ktorí boli prinútení odísť, to znamenalo stratu majetku, resp. odchod od rodiny. K istým zmenám došlo len na krátko, počas protihabsburských povstaní (napríklad počas povstania Františka II. Rákócziho). Vtedy bol farský kostol priečne rozčlenený mrežou na polovicu medzi katolíkov a evanjelikov – predná časť s hlavným oltárom ostala katolíkom a zadná časť s kazateľnicou evanjelikom (1706). Rozdelenie realizoval farár Kristián Pfannschmiedt. On bol vtedy ústrednou postavou levočskej evanjelickej cirkvi; v roku 1729 sa stal superintendentom a do roku 1741 ordinoval tridsaťjeden vyštudovaných teológov za farárov.⁶⁴ Zachoval sa zoznam finančných odmien pre zamestnancov evanjelickej cirkvi, medzi nimi aj hudobníkov, vedený od roku 1722; v tomto roku dostali výplatu: *Christian Pfannschmiedt, Samuel Günter, Windischer Prediger, Johann Centner Cantor, Andreas Weinert Collega, Andreas Queck Organist a Matthias Miklosch Glöckner*; osobitná odmena je zapísaná ešte v septembri (*Martinij Colect.*) pre spevákov (*Discantisten*) a kantora.⁶⁵

Spor o pietizmus bol v prvej polovici 18. storočia hlavným vnútrocirkevným problémom luteránstva na Slovensku (v Uhorsku) a oficiálni reprezentanti cirkvi trvali na dodržiavaní luteránskej ortodoxie ako dominantnej teologickej orientácie. Napriek tomu sa myšlienky pietizmu udomácňovali v cirkevných zboroch, a to hlavne medzi ich svetskými reprezentantmi. Mnohí z nich študovali svetské odbory na vynikajúcich univerzitách v Nemecku; mali teda kontakt s pietizmom, neskôr i s osvieteniskou filozofiou a po návrate do vlasti šíрили neortodoxné teologické myšlienky. Navyše pre bohaté a vplyvné

63 Johann Zentner, učiteľ evanjelickej školy; dvakrát bol ženatý, jeho prvá manželka sa volala Anna (sobáš 1699), druhá Sophia (sobáš 1715). Levoča, ev. a. v. matrika sobášených, s.: 1684–1775, i. č. 365, š. 138; Zápis za rok 1699: „Johannes Zentner Cantor et Collega. Anna. 5. okt. 1699“; zápis za rok 1715: „Zentner, Sophia. Johannes Zentner Cantor Germ: Eccl: Aug: Conf: Sofia 19. nov.“, ŠA-P, SpA-L, ZCM.

64 Študoval na gymnáziu vo Vroclave (Breslau) a na univerzite v Jene, od roku 1693 pôsobil v rodnej Levoči ako farár. Ivan CHALUPECKÝ: *Významné evanjelické osobnosti Levoče*. Peter Zabler; Štefan Xylander; *Christian Pfannschmidt (sic) a Ján Ludovít Topertzer*. In: Mária Novotná (ed.): *Pohľady do minulosti II*. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči, 2002, s. 110. *A Lőcsei Evangelikus Egyházközség története* 1917, s. 84 (viď pozn. 46).

65 Krabica V. B/22, č. 27. Archív Cirkevného zboru ECAV v Levoči.

cirkevné zbory – medzi ktoré patrili aj levočský – bol charakteristický silný lokálpatriotizmus a patričná hrdosť. Prejavilo sa to napríklad protestným vyhlásením levočských predstaviteľov cirkevného zboru proti presadzovaniu klauzuly o písomnom súhlase nových farárov s *Knihou a Formulou svornosti* z Ružomerskej synody, ktorú snem odmietol, a tiež proti tomu „aby sa ľudia nálepkovali označením ortodoxie, či heterodoxie“.⁶⁶

V súvislosti s levočským farárom Kristiánom Pfannschmiedtom sa zachovala jedna zmienka o prenikaní pietizmu na Spiš. Nachádza sa v liste superintendenta Samuela Antoniho (1699–1738), ktorý napísal dozorcovi dištriktu Tomášovi Szirmaymu. V liste uvádza, že pietizmus sa rozmáha v rôznych mestách, proti čomu treba „začať konať“. Superintendent Samuel Antoni ďalej vyzýva dozorcú Szirmayho, aby mu v tom pomáhal, a aby k takémuto kroku vyzval aj superintendenta slobodných kráľovských miest Kristiána Pfannschmiedta z Levoče.⁶⁷ Nakoľko reálne prenikali myšlienky pietizmu do Levoče nevieme, isté však je, že v prvej polovici 18. storočia sa tu v Brewerovej tlačiarňi vydávali knihy pietistických evanjelických duchovných z celého Uhorska; v roku 1718 tu vyšla učebnica nemeckej gramatiky pre maďarských žiakov *Institutiones linguae germanicae in gratiam juventutis Hungaricae* Mateja Bela, ktorá bola neskôr vydaná v Halle (1730) a Bratislave (1755). Zo slovenských notovaných spevníkov tu vyšla už spomínaná *Písnični knižička* od Eliáša Mlynárových (vydanie z roku 1702),⁶⁸ a tiež *Cithara Sanctorum* (1711),⁶⁹ z ktorej sa zachoval len jeden neúplný exemplár (Bratislava, Lyceálna knižnica, V. teol. 4376). Obidva tieto spevníky zodpovedajú charakteru vtedajšej doby, ktorá život slovenských i nemeckých evanjelikov smerovala do domácich pobožností, pri ktorých sa spievalo a modlilo. Napokon prax súkromných pobožností v Uhorsku korešpondovala s praxou pietistických kolégií tzv. *collegiis pietatis* a podnietila rozkvet barokovej duchovnej lyriky a literatúry.

Konkrétnymi cestami, akými sa myšlienky pietizmu dostávali do Levoče, boli peregrinácie evanjelických študentov zo Spiša do Európy, ktoré prirodzene viedli do Wittenbergu, Jeny a Halle. Dialo sa tak aj napriek negatívne postojom Ružomerskej synody k Hallskej univerzite. Vieme, že zo spišských študentov študoval v Halle od 31. augusta 1713 Ján (Johann) Treitmann, pôvodom z Levoče. Podľa *Gymnaziológie* dostal po štúdiách pozvanie na post

⁶⁶ KOWALSKÁ 2001, s. 164–166 (viď pozn. 26).

⁶⁷ Samuel Antoni chcel dosiahnuť, aby bol každý nový farár podrobený pravovernej teologickej skúške a až potom vysvätený; tiež vypracoval pokyny, podľa ktorých mali farári o. i. „odmietnuť (zavrhnúť) učenia teológov z Halle, Tübingenu a Jeny, pretože tie protirečia učeniu uhorských evanjelických cirkví“ (*a hallei, tübingai s jenai theologok tanait, mert magyar ev. egyházunk tanaival ellenkezesnek, megvetik*). József HÖRK: *A Sáros-zemléni ev. esperesség törénete*. Kassán [Košice]: 1885, s. 151. Tiež: MAĐAR 2017, s. 167 (viď pozn. 23).

⁶⁸ Zlatica KENDROVÁ: *Príspevok k výskumu hudobných prameňov barokovej evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku – spevník Eliáša Mlynárových* [rigorózna práca]. Bratislava: FiF UK, 2011, s. 21.

⁶⁹ Nasledujúce edície *Cithary Sanctorum* vychádzali v Laubne a Lipsku. Agáta KLIMEKOVÁ: *Vydania Cithary Sanctorum v 18. storočí*. In: KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ (eds.) 2008, s. 205 (viď pozn. 33).

rektora v Levoči, čo bolo „proti vôli niektorých tamojších občanov, ktorí sa obávali bludných náhľadov hallského pietistického prostredia“. Proti jeho prijatiu protestoval Ján (Johann) Topertz, levočský notár.⁷⁰ Ján Treitmann pôsobil potom v rokoch 1724–1727 ako rektor latinskej mestskej školy v Lipanoch (Siebenlinden, región Šariš/Scharosch). Treitmann sa však na Spiš vrátil a jeho pietizmus zrejme uspel pred superintendentom Jánom Schwarzom, pretože bol ordinovaný za farára v Spišskom Podhradí, kde pôsobil v rokoch 1727–1729.⁷¹ Ďalším levočským rodákom, ktorý študoval v Halle bol Samuel Günther (1696–1729), ktorý v rodnom meste pôsobil od roku 1720, a od 11. decembra 1721 ako vysvätený diakon nemeckej evanjelickej cirkvi.⁷² Vieme o ňom, že študoval na gymnáziu v Levoči, Ružomberku, Brzegu (Brieg), následne na univerzite v Lipsku, Halle a Jene. Po návrate do Levoče sa oženil; za manželku si zobral vdovu Annu Zuzanu Schwabovú, rodenú Landinovou – „*Anna Susana gebahren Landinus verwittibten D. Christian Joachim Schwabin*“ (1725).⁷³

Skutočnosť, že rukopisné hudobné pramene z prvej polovice 18. storočia v levočskej evanjelickej zbierke takmer absentujú, je napokon aj prirodzeným dôsledkom protirečivého vývoja spoločnosti. Panovník neuznal závery ružomerskej synody, čím sa narušilo formovanie jednoty v cirkevno-organizačnej a liturgickej oblasti. Z hľadiska vnútorného vývoja evanjelickej cirkvi sa však pietizmus i racionalizmus prejavili v preberaní určitých nových prvkov (konfirmácia, ústup od individuálnej spovede).⁷⁴ Hudobnú kultúru napokon do istej miery negatívne ovplyvnili aj tie uznesenia synody (článok 8), ktoré vylúčili pri obradoch hudobné vložky, latinské piesne a motetá.⁷⁵

Dôležitým prameňom zachovaným *in situ*, ktorý sa viaže k hudobnému životu Levoče v rokoch 1707–1741, je tlačený spevník Johanna Anastasia Freylinghausena (1670–1739) *Geistreiches Gesangbuch* vydaný v roku 1733, zachovaný v historickej evanjelickej knižnici (sign. 11073) – *Geistreiches / Gesangbuch, / auserlesene, / so Alte als Neue, geistliche und / liebliche / Lieder, ... herausgegeben von IOH. ANASTAS. Freylinghausen, / Past. zu St. Ulrich ... / Anderer Theil / Vierde Auflage / [Halle, / Gedr[uckt] u[nd] verlegt im Waysenhouse, 1733. / Mit*

70 Ján REZIK – Samuel MATTHAEIDES: *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971, s. 495–496, 565. Ján Treitman sa narodil v Levoči (cca 1686/1687); v Halle študoval 1713/1714; v Levoči žil v roku 1715, potom pôsobil v Holsteinsku (do roku 1723).

71 MAŠAR 2017, s. 165–166 (viď pozn. 23). PETRÍK – RYBÁR 2001, s. 344 (viď pozn. 12).

72 Jan Tomasek [Ján Pavel TOMÁŠEK]: *Geschichte der evangelischen Gemeinde in Leutschau*. In: *Andenken an die dreihundertjährige Jubelfeier der evangelischen Gemeinde in der h. Freistadt Leutschau*. Jan Tomasek (ed.), [Leutschau]: 1844, s. 86. Johann Samuel KLEIN: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn*. Bd. 1, 2. Leipzig, Buda: Diepold & Lindauer 1789, s. 388.

73 Levoča, ev. a. v. matrika sobášených: 1684–1775, i. č. 365, šk. 138, s. 52. ŠA-P, SpA-L, ZCM.

74 Eva KOWALSKÁ: *Evanjelické a.v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava: Veda SAV, 2001, s. 79.

75 Daniel VESELÝ: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004, s. 210.

Königl. Preußisch. Privilegio.] Spevník patrí do druhého edičného radu, v ktorom vyšli štyri vydania v rokoch 1714–1733.⁷⁶ Levočský exemplár predstavuje štvrté vydanie a obsahuje predslov z roku 1713. Tlač má 1186 strán a register; prvá strana chýba, titulný list je v spodnej časti poškodený. Spevník je dobre zachovaný, i keď nesie stopy po používaní. Nachádzajú sa v ňom rukopisné poznámky rôznych majiteľov. Na titulnom liste v hornej časti je posesorský záznam: *Lumniczer | Ludw[ig]*; v spodnej časti je rukopisné datovanie 1733, ktoré sa týka roku vydania tlače. (Obr. 2)

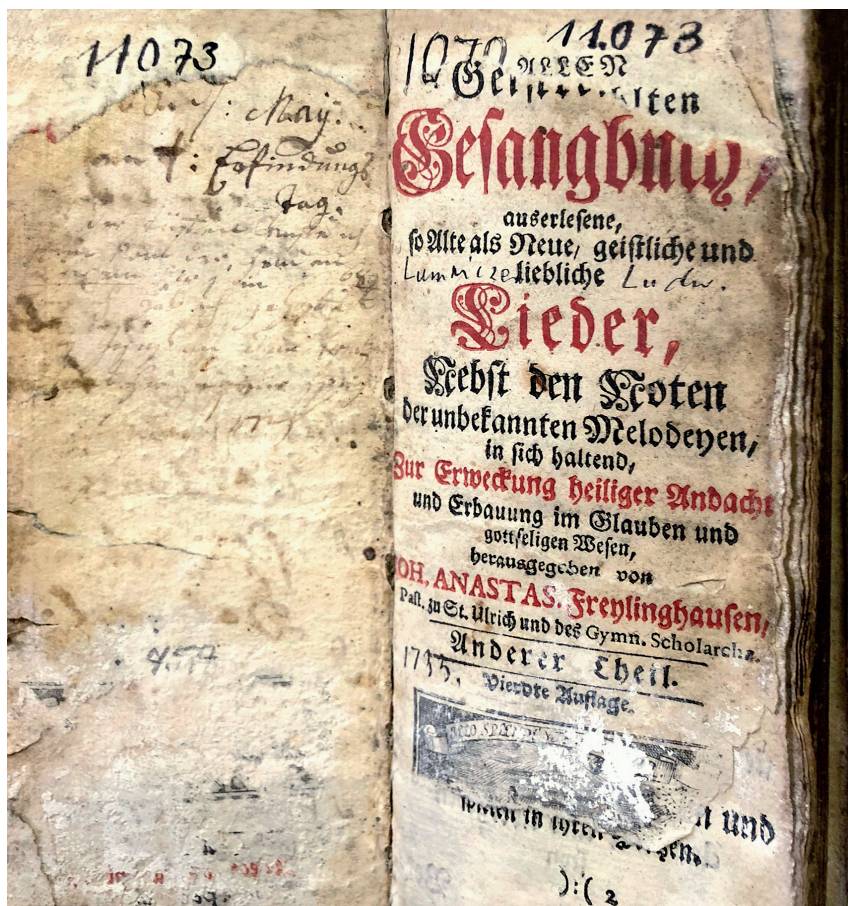
Rodina Lumnitzerová vlastnila spevník v druhej polovici 19. storočia, keď bola historická evanjelická knižnica od roku 1885 systematicky spracovaná knihovníkom dr. Ľudovítom Westerom, ktorý ju dopĺňal zberateľskými aktivitami medzi levočskými mešťanmi a tiež v širšom okolí. V tom čase darovali cirkevnej knižnici svoje knihy, hudobniny a kalendáre viaceré levočské evanjelické rodiny. Z pozostalosti Lumnitzerovcov sa do knižnice dostalo viacero tlačí aj s datovaním, o. i. aj spomínaná modlitebná kniha „*Gebetbuch Ödenburgisches*“ s posesorským zápisom *Lumnitzer Ludv. 1893*. V 19. storočí evidujeme v Levoči otca aj syna toho istého mena Ľudovít Lumnitzer; otec je uvádzaný v archívnych dokumentoch týkajúcich sa evanjelického cintorína ako *Ludwig Lumnitzer* (23. 5. 1799 – 26. 3. 1875) a syn ako *Lumnitzer Lajos* (1830–1910). O otcovi vieme, že sa ako 25-ročný zosobášil 12. septembra 1824 s Levočankou, slečnou menom *Sophia Polnisch* a podľa záznamu v matrike sobášnených bol v tom čase levočským mestským farbiarom – *Bürgerliche schön- und schwarz Färbermeister allhie*.⁷⁷ (Obr. 3) O synovi vieme, že mal za manželku Júliu, rod. Slavkovskú.⁷⁸ Rodina obývala v Levoči dom na Novej ulici č. 7, ich vlastníctvo domu je evidované v archívnych dokumentoch z roku 1869.⁷⁹

76 Rainer BAYREUTHER: *Freylinghausen, Johann Anastasius* [heslo]. In: Ludwig Finscher (ed.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Personenteil 7*. Kassel etc.: Bärenreiter-Verlag, 2002, s. 99.

77 *Verzeichniß | der bey der evangelische deutschen und | slavischen Gemeinde in Leutschau | und der dazu affilierten Ortschaften | Aufgebotenen und Copulierten | vom Jahr 1811 an ... Tomus III., 1811–1865*, sine sign., s. 53. Evanjelická matrika sobášnených. Archív Cirkevného zboru ECAV v Levoči.

78 Na historickom evanjelickom cintoríne sa zachovali náhrobné kamene členov rozvetvenej rodiny Lumnitzer(ovcov). Meno Ľudovít Lumnitzer tu nájdeme dvakrát: 1) *Ludwig Lumnitzer* – najstarší záznam člena tejto rodiny, zo zachovanými dátami narodenia a úmrtia (23. 5. 1799 – 26. 3. 1875), hrobové miesto III 38a, vedľa neho je pochovaná Alžbeta Lumnitzer(ová), rod. Fialková (Elisabeth Lumnitzer, geb. Fialka, 31. 10. 1800 – 30. 6. 1875), hrobové miesto III 37a; 2) *Lumnitzer Lajos* (1830–1910), vedľa neho je pochovaná manželka Júlia Lumnitzer(ová), rod. Slavkovská (Lumnitzer, Lajosné, Slafkovszky Julia, 1834–1940) a dcéra Lujza, ovdovená Heydová (1858–1940), hrobové miesta IX 129–131. Z mladších členov rodiny tu sú pochovaní: Gustáv Lumnitzer (22. 9. 1831 – 27. 3. 1910), Júlia Lumnitzer(ová), manželka Martina Walsera (1835–1908), Aurél Lumnitzer (16. 9. 1860 – 22. 10. 1909), Ervina Lumnitzer(ová), manželka Júliusa Gunu (*Guna, Gyuláné*, 28. 11. 1872 – 14. 1. 1945), Etelka Lumnitzer(ová), manželka Jána Ormossyho (Ormossy, Jánosné, 17. 4. 1864 – 23. 10. 1931) a Irma Lumnitzer(ová), rod. Mohrová (Mohr, 4. 7. 1875 – 31. 10. 1928); hrobové miesta II 162, VIII 66–67, VI 85–88, IX 129–131. *Evanjelický cintorín v Levoči. Zoznam hrobov, pomníkov a nápisov podľa stavu do dňa 31. XII. 1956*. G. P. [Gustáv Pogány]. Strojopis. Levoča: 1961, s. 20, 24, 25, 48, 61, 72.

79 V dome sa nachádzajú prvky renesančnej architektúry, kútový kozub zo 16. storočia a maliarska výzdoba fasády z konca 18. storočia, pripisovaná jednému z vlastníkov, maliarovi Jánovi Reichovi

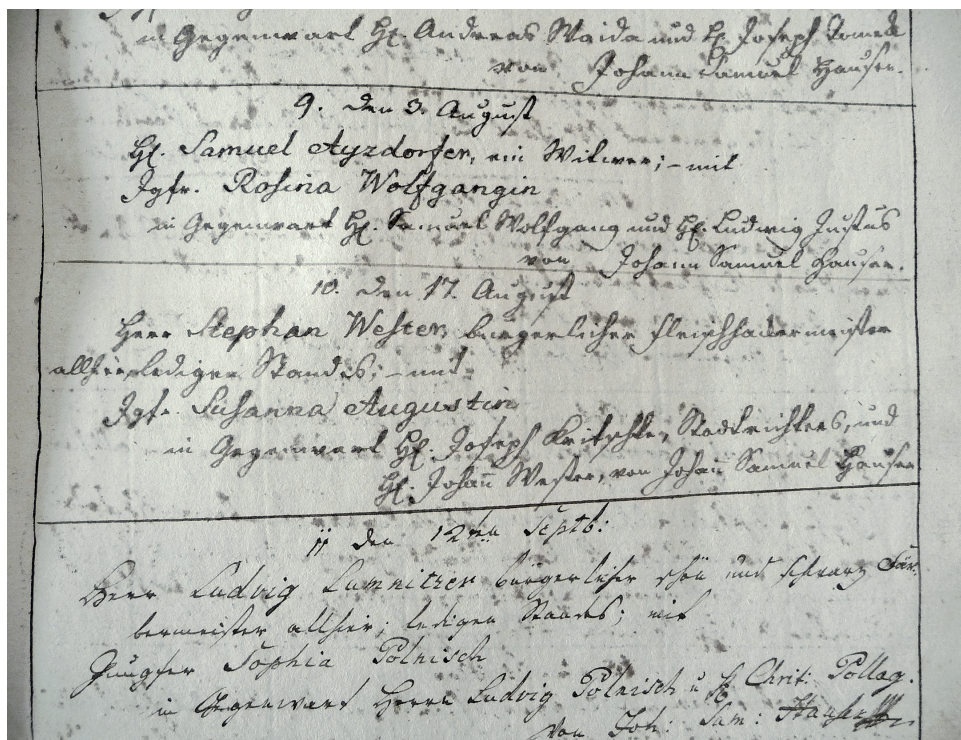

Obr. 2 Johann Anastasius Freylinghausen: *Geistreiches | Gesangbuch, | auserlesene, | so Alte als Neue, geistliche und | liebliche | Lieder* (Halle 1733). Levoča, historická knižnica CZ ECAV, sign. II073

Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Levoča

Ďalšie rukopisné záznamy staršieho datovania sa zachovali na prednej i zadnej strane predsádky. Z nich sú čitateľné texty na zadnej strane z rokov 1819–1823, kde majiteľ spevníka zapisoval mená svojich narodených detí a ich krstných rodičov: *Johanna Sophia* (nar. 1819), *Susanna Elisabeta* (nar. 1821), *Sohn* (t. j. syn, jeho meno je nečitateľné, nar. 1823): „Anno 1819, d. 22. März hat uns Gott mit eine Tochterlein erfrauet. ... *Johanna Sophia* ... Herr Samuel | Schwartz Samuel Sa | Johann Georg Estel. ... |... Anno 1821 d. 22. Januar

a jeho žiakovi Jozefovi Lerchovi. *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku*. Levoča, 2016, s. 503–505 (viď pozn. 2).

Obr. 3 Evanjelická matrika sobášených 1811-1865, s. 53

Repro Spišský archív v Levoči

Abends in 6 Uhr hat uns Gott ... Tochterlein ... den Nahmen Susanna Elisabetha ein Taucht Zeigenn sind die Vorige... | Anno 1823 d. 4. April hat uns Gott mit ein einen Sohn erfre... Gott laß uns ihm ... Eltern zur Freude. Tauf. | H.Ehr: Johann Koch und | H. Michael Estel | Frau Katarina Schwarz[tz] | Frau Elisabetha Barto.“ (Obr. 4)

Pri porovnaní so zachovanou evanjelickou matrikou krstených z tohto obdobia vidíme, že v roku 1819 bolo krstené jediné dieťa, ktoré sa narodilo 22. marca a pokrstené bolo 28. marca; uvedení sú tu aj farár a krstní rodičia, tí istí ako na zadnej strane predsádky spevníka: „... den 28. März von Johan[n] Carl Osterlam[m] | Maria Sophia geb. den 22: März | Vater: H. Samuel Estel, bürg. Lädermaister / Mutter: Fr. Sophia Catharina geb. Slafkowsky. | Taufzeugen: H. Johan[n] Georg Estel Knopfsteder, | H. Samuel Schwarz, Hutman[n] | Fr. Catharina Schwarz geb. ... | Jungfr. Nina Gruber.“⁸⁰ Podľa matriky bolo teda

80 Tauf-Matrik | der evang. A. C. Gemeinde | Leutschau. | VI Band 1815-1841, bez sign., s. 64. Evanjelická matrika krstených. Archív Cirkevného zboru ECAV v Levoči.

Vater: Ludwig Barto, Cantor bey der hiesigen / Ewang. Gemeinde. / Mutter: Fr. Ewa Elisabeth geborne Slafkowskyn; v roku 1818 (13. januára) sa im narodila dcéra Johana Alžbeta (Johanna Elisabeth) – Vater: H. Ludwig Barto, Cantor bey der hiesigen Ew. Gemeinde. / Mutter: Fr. Ewa Elisabeth geborene Slafkowsky. Taufzeugen: ... H. Samuel Ertel (sic), Fr. Anna Schreter geb. Slafkowsky.⁸² Rodné priezvisko manželky kantora Barta bolo podľa záznamu v matrike Slavkovská (Slafkowskyn); pochádzala teda z levočskej evanjelickej rodiny Slavkovských. Jeden člen tejto rodiny – Samuel Slavkovský (1794–1878) – pôsobil na Spiši od roku 1816 ako profesionálny hudobník.⁸³ Z uvedeného teda môžeme usudzovať, že evanjelické rodiny Estelovcov, Bartovcov, Slavkovských a Lumnitzerovcov boli spríbuznené rodinnými a krstno-rodíčovskými vzťahmi. Nasvedčuje to na širší okruh levočských používateľov spevníka *Geistreiches Gesangbuch*, z ktorého sa spievalo počas celého 18. storočia.

Ad C)

Na aktívnu tradíciu spievania duchovných piesní v levočskej nemeckej evanjelickej cirkvi poukazuje aj ďalší exemplár z Freylinghausenových spevníkov s rozšíreným počtom piesní, nazývaný *Neues Geistreiches Gesangbuch* (historická knižnica CZ ECAV, sign. 11606), čo je uvedené i na titulnom liste – *Johann Anastasii Freylinghausen / weil. Past. zu St. Ulrich und des Gymn. Schol. / Geistreiches / Gesang-Buch, / den Kern alter und neuer / Lieder / in sich haltend: / Jetzt von neuen so eingerichtet, daß alle Gesänge, / so in den vorhin unter diesem Namen alhier /herausgekommenen / Gesang-Büchern /befindlich, / unter ihre Rubriken zusammengebracht, / auch die Noten aller alten und neuen Melodeyen / beygefüget worden, / und mit einem Vorbericht / zuerst herausgegeben / von / Gotthilf August Franken, / ... Halle, / im Verlag des Waysenhauses, 1771. (Obr. 5)* Časovo jeho vydanie spadá do obdobia nástupu osvietenstva a racionalizmu, do desaťročí tereziánskych a josefínskych reforiem. V roku 1777 vydala Mária Terézia nariadenie o reorganizácii školstva *Ratio educationis*, v roku 1781 vydal Jozef II. Tolerančný patent a medzi jeho reformy patrilo aj zavedenie nemčiny do úradov namiesto latinčiny, čo napokon prispelo aj k pozdvihnutiu národného uvedomenia Maďarov i Slovákov. V Prešporku/Bratislave začali vychádzať 1. januára 1780 prvé noviny v maďarčine *Magyar hírmondó* a 1. júla 1783 na kratší čas aj slovenské *Prešpurské noviny*, ktoré propagovali osvietenské idey.

82 *Tauf-Matrik / der evang. A. C. Gemeinde / Leutschau. / VI Band 1815–1841*, bez sign., s. 14, s. 46. Evanjelická matrika krstených; archív Cirkevného zboru ECAV v Levoči.

83 Samuel Slavkovský (Szlafkowszky, Slafkowszky), hru na klavíri a organe študoval u organistu Martina Valentína Reissa v Levoči; neskôr študoval v Debrecíne. Pôsobil ako učiteľ a kantor v Krompachoch (Krompach) a Ruskinovciach (Rissdorf, dnes zaniknutá obec). Samuel WEBER: *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX Jahrhunderts 1800–1900*. Igló [Spišská Nová Ves]: 1901, s. 209–212. Tiež: LENGOVÁ: *K problematike hudobného života Levoče v druhej polovici 19. storočia*. Musicologica Slovaca et Europea XIX (1994), s. 131.

Obr. 5 J. A. Freylinghausen: *Geistreiches | Gesang-Buch, | den Kern alter und neuer | Lieder | in sich haltend: | Jetzo von neuen so eingerichtet* [Neues-Geistreiches Gesangbuch], (Halle 1771), titulný list. Levoča, historická knižnica CZ ECAV, sign. 11606
Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Levoča

V Uhorsku myšlienky pietizmu už len doznievali a na severovýchode krajiny po nich nenájdeme skoro žiadne stopy. Freylinghausenov spevník z roku 1771 je jedným z mála dôkazov dlhej tradície spievania hallských pietistických melódií na Spiši. Zároveň podáva svedectvo o určitej autochtonnosti vývoja hudby v praktickom evanjelickom bohoslužobnom živote. Napokon, v druhej polovici 18. storočia došlo k uvoľneniu a relatívne pokojnejšiemu obdobiu pre rozvoj cirkvi. Spievanie duchovných piesní malo lepšie podmienky pre rozvoj nielen v cirkevnom i domácom prostredí; v tom čase už boli dávno prekonané striktné protipietistické reštrikcie.⁸⁴

⁸⁴ V porovnaní s protestantskými cirkevnými zbormi na severe Uhorska boli v Zadunajsku uvoľnenejšie pomery voči nekatolíkom a pietizmus tam získal pomerne silné pozície. Eva

Centrom nemeckého evanjelického cirkevného hudobného života v Levoči bol v tomto období ešte stále druhý drevený evanjelický kostol za hradbami; architektonicky rozsiahla stavba, s identickým pôdorysom, aký má dodnes zachovaný drevený artikulárny evanjelický kostol v Kežmarku, zapísaný do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 2008, v rámci súboru „Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka“.⁸⁵ Pôvodný organ v evanjelickom kostole v Levoči, ktorý financovali Ujházyovci, potreboval v polovici storočia už opravy. Jednu z nich vykonal Vavrínek Čajkovský (1677–1749), známy organár z Kremnice, ktorý sa usadil v Levoči v roku 1714 a v roku 1744 vykonal opravu mecho v organu. V roku 1769 Martin Podkonický (Potkonitzki, 1710–1771) vytvoril samostatnú vzdušnicu pre register *Manual-Subbas*, ktorý presunul do pedálu.⁸⁶ V tom čase stál organ bezprostredne nad oltárom, na zvýšenom chóre a tvoril s oltárom jednotný architektonický a výtvarný celok. Jeho hrací stôl sa nachádzal vzadu; vpredu mala skriňa zelený až čierny farebný základ. Bočné ozdoby a píšťaly boli zdobené striebrom.⁸⁷ Z evanjelických hudobníkov, ktorí tu pôsobili v druhej polovici 18. storočia, sú známi nasledujúci: 1) kantori: Michal (Michael) Justus (1744–1790), Dávid (David) Rombauer (1791–1806), už spomínaný Ľudovít (Ludwig) Barto (1806–1837); 2) organisti: Ján (Johann) Ambrosi (1748–1793), Ján (Johann) Peltschner (1794–1798) a Valentin Martin Reiss (Valentin Martin Reiß, 1799 – cca 1837).⁸⁸

Nie je známe, ktorý z týchto hudobníkov, alebo ktorý z evanjelických vzdelancov v Levoči, zabezpečil pre cirkevnú obec ďalší exemplár Freylinghausenovho spevníka *Neues Geistreiches Gesangbuch*. V porovnaní s predchádzajúcim levočským exemplárom z roku 1733 ide o rozšírené vydanie v roku 1771, ktoré obsahovalo súhrn všetkých dovtedajších duchovných piesní vo Freylinghausenových spevníkoch. Tie vychádzali v 18. storočí v dvoch radoch; v prvom rade vyšlo 19 vydaní (1704–1759, RISM DKL/I/1 *Frey-G*), v druhom rade vyšli štyri vydania (1714–1733, RISM DKL/I/1 *N-Frey*). Prvý spevník Freylinghausena *Geistreiches Gesangbuch* však vyšiel prvýkrát už v roku 1697; jeho editor bol zároveň autorom 44 piesní. V nasledujúcom storočí vychádzal spevník v spomínaných dvoch radoch. Vydanie z roku 1704 obsahovalo v prvom rade 683 starých a nových piesní, pričom nápevy malo 174 piesní. Z nich 83 skom-

KOWALSKÁ: *Sozialer und politischer Hintergrund des Streites um den Pietismus in Ungarn*. In: Udo Sträter – Hartmut Lehmann – Thomas Müller-Bahlke – Johannes Wallmann (eds.): *Interdisziplinäre Pietismusforschungen. Beiträge zum Ersten Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2001 (= Hallesche Forschungen 17/1)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2005, s. 297–305. Slávka KOPČÁKOVÁ: *Reflexia náboženských problémov hornouhorských evanjelikov a miesto náboženskej výchovy v teoretickom odkaze Tobiasa Gottfrieda Schröera*. *Historia Ecclesiastica IX* (2018), č. 1, s. 115–129.

85 *Wooden Churches of the Slovak part of Carpathian Mountain Area*. In: <https://whc.unesco.org/en/list/1273> [cit. 25. 9. 2020].

86 PROKERT 1931, s. 7 (viď pozn. 60).

87 GERGELYI – WURM 1982, s. 91 (viď pozn. 62).

88 PROKERT 1931, s. 7 (viď pozn. 60).

ponoval Paul Gerhardt. Johann Anastasius Freylinghausen bol autorom textov 88 piesní. Spevníky vychádzajúce v takomto početnom náklade podnietili spievanie v pietistickom prostredí v celom Nemecku a stali sa nositeľmi exportu myšlienok pietizmu do misionárskych oblastí hallského pietizmu. Exemplár spevníka z roku 1733 neobsahuje pri všetkých textoch aj melódie. Spoločný repertoár piesní z obidvoch týchto spevníkov vyšiel dvakrát (1741, 1771, RISM DKL/I/1 *Frey-Fran*) a ich zostavovatelia vydali takto v dvoch vydania okolo 1600 duchovných piesní. Melódie sú zväčša bez uvedenia autora; Freylinghausen len v úvode píše, že boli vytvorené „*von christlichen und erwähnten Musicis hieselbste*“. Melódie majú pôvod v severonemeckej forme *árie* komponovanej v *stile oratorio* duchovných koncertov, ako aj v nešpecifickom tanečnom charaktere francúzskych šansónov. Na pozadí subjektivizujúcej hermeneutiky pietizmu reflektujú tieto melódie princípy barokovej afektovej teórie a výrazovosti.⁸⁹

Pre hymnologický výskum je dôležitá komparácia repertoáru spevníkov *Geistreiches Gesangbuch* i *Neues Geistreiches-Gesangbuch*, ktorá odhaľuje textové aj melodické varianty piesní.⁹⁰ Niektoré piesne sú publikované v obidvoch edíciách v takmer identickej melodickej i textovej verzii – napríklad prvá pieseň *Auf! auf! weil der tag erschienen* (*Hosianna! | Von der Zukunft Christi ins Fleisch: | Oder | Advente-Lieder. | Mel. JEsus unser trost und leben | Oder: Auf! auf! weil der tag erschienen*), ktorej text napísal J. A. Freylinghausen. (**Obr. 6a, 6b**) Iné piesne vyšli ako notované len v jednej z edícií; napríklad pieseň *HErr, du erforschest mich, mein Ruhen* sa nachádza v staršom exemplári *Geistreiches Gesangbuch* z roku 1733 medzi nenotovanými žalmovými piesňami (DKL I/1 1733⁰⁸ č. 184, *Der CXXXIX Psalm, Mel. O GOtt, du frommer GOtt*; s. 262–264), ale v novšom exemplári *Neues-Geistreiches Gesangbuch* 1771 (DKL I/1 1771⁰⁵ (*N-Frey*), č. 137, s. 180–182) je notovaná. Táto obľúbená pieseň – podobne ako mnohé iné – sa dočkala v 19. storočí rôznych zhudobnení pre spevácke zbory. V počiatkoch romantizmu bola rozšírená v úprave pre mužský spevácky zbor; nájdeme ju aj v spevníku Augusta Eduarda Grella (1800–1886) *Choral-Melodien sämtlicher Lieder des Gesangbuches zum gottesdienstlichen Gebrauch für evangelische Gemeinden* (1833).⁹¹

Rozsiahly repertoár Freylinghausenových spevníkov s hallskými melódiami silne ovplyvnil spievanie nielen v evanjelických cirkevných spoločenstvách v nemeckých európskych enklávach (stredoeurópskych, severoeurópskych) ale tiež v slovenskom evanjelickom prostredí. Jeden z dôkazov sme už spo-

⁸⁹ BAYREUTHER 2002, s. 99 (viď pozn. 76).

⁹⁰ Dianne Marie McMULLEN – Wolfgang MIERSEMAN (eds.): *Johann Anastasius Freylinghausen. Geistreiches Gesangbuch: Edition und Kommentar*, Bd. I/1, Bd. I/2, Bd. I/3, Bd. II/1, Bd. II/2. Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag Tübingen, 2004–2013.

⁹¹ *Choral-melodien sämtlicher Lieder des Gesangbuches zum gottesdienstlichen Gebrauch für evangelische Gemeinden / vierstimmig, zu zwei Tenor- und zwei Baßstimmen ... für Männerchöre / bearbeitet von Aug. Ed. Grell*. Berlin: 1833, č. 64, s. 28.

pag. 6a

Halleluja!

1. Von der Zukunft Christi ins Fleisch:
Oder
Advents-Lieder.

2. Th. 1. Auf! auf! weil der tag erschienen, der uns muß zur freude dienen; auf! es kommt das frohe jahr, das der frommen alten schaar mit so sehnlichem verlangen hat erwartet, hergegangen, Halleluja, Halleluja.

2. Nunmehr ist die zeit erwachet, da die rechte Zion lachet, da sie jauchzet und jubillet, weil sie den im fleisch verpüret, der ihr brautigam und könig, ob Ihn gleich erkennen wenig; Halleluja, :.

3. Den so viele majestäten, so viel väter und propheten ehmalts anzusehen begier, und des doch nicht sind gewährt, der hat sich nun eingefunden; o der angenehmen stunden! Hallel. :.

4. Der zum Heiland war erkohren, und dem Abraham geschworen, Israelis fron und sonn, aller heiden trost und wohn, stehet nun in unser mittlen, kommt gen Zion sanft geritten, Halleluja, :.

5. Er ist da, des Vaters willen in gehorsam zu erfüllen; Er will, durch sein eigen blut, alles wieder machen gut, und, durch schmerzliche todes-ringen, was verloren, wieder bringen, Hallel. :.

6. Er will sich als deinen Väter an dem holze lassen wurgen; das der liebliche geruch seines segens deinen ganz

Obr. 6a Auf! auf! weil der tag erschienen.
Johann Anastasius Freylinghausen:
Geistreiches | Gesangbuch, | auserlesene, | so Alte als Neue, geistliche und | liebliche | Lieder (Halle 1733), notovaná čast: s. I

Repro Cirkevný zbor
Evanjelickej cirkvi a. v.
na Slovensku Levoča

menuli – tlačení spevník *ETAN hlasytě Prozpěwugjcy Jána Glosia-Pondelského* (1670–1729), ktorý obsahuje 164 textov piesní v biblickej češtine (87 z nich má uvedené aj melódie). Autor tu zaradil nielen preklady nemeckých piesní do cirkevnej slovenčiny, ale aj vlastné piesne. Za zmienku stojí skutočnosť, že Ján Glosius-Pondelský dobre poznal prax evanjelického spievania na Spiši (Slovensku, Uhorsku) a tiež v zahraničí; študoval v Hrachove, Levoči, Prešove a Kežmarku, pôsobil na viacerých farách ako evanjelický farár (Prusko, Gemer, Malohont) a tiež ako duchovný správca u baróna Podmanického v Aszóde (Peštianska župa, HU).⁹² Slovenskí evanjelici na Spiši používali počas celého

92 Zlatica KENDROVÁ: *Príspevok k výskumu barokovej evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku – spevník Jána Glosia-Pondelského*. Diss. Bratislava: FIFUK, 2010.

Obr. 6b Auf! auf! weil der tag
erschienen. Johann Anastasius
Freylinghausen: *Geistreiches |
Gesang-Buch, | den Kern alter und
neuer | Lieder ... [Neues-Geistreiches
Gesangbuch]* (Halle 1771),
notovaná časť: s. I

Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v.
na Slovensku Levoča

18. storočia spevník *Citharu Sanctorum*. O tom, že to bol ťažiskový spevník pre Slovákov, svedčí aj 42 exemplárov vydaných v 18. storočí, ktoré sa zachovali v Tranovského knižnici v Liptovskom Mikuláši.⁹³

Jeden zo zaujímavých záznamov o používaní *Cithary Sanctorum* na Spiši sa zachoval z dejín evanjelickej cirkvi a. v. v Štrbe (Tschirm), v inventárnom zozname predmetov nachádzajúcich sa v kostole v roku 1837. V tomto roku prišiel do slovenského evanjelického zboru v tejto dedine pod Tatrami farár Ján Dropa (1809–1890) na uprázdnené miesto po Jozefovi Fornetovi (1732–1811). Miestni evanjelici mu vtedy odovzdali knihy, medzi nimi aj štyri exempláre spevníka

93 Miloš KOVAČKA: Zoznam kancionálov – Katalóg *Cithary Sanctorum* v Tranovského knižnici v Liptovskom Mikuláši. In: KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ (eds.) 2008, s. 267–270 (viď pozn. 33).

„nazývaného *Tranoscius*“ (čiže *Citharu Sanctorum*), „dva v sakristii, jeden pri organe a jeden v škole, a tiež jeden *Funebrál*“.⁹⁴ Pri bohoslužbách a tiež pri vyučovaní v škole ich používal evanjelický farár Jozef Fornet, ktorý tu pôsobil od roku 1784, keď začali v Štrbe bohoslužby v novom tolerančnom kostole. Jozef Fornet bol známy osvietenský náboženský spisovateľ, ktorý študoval v Jene a pred pôsobením v Štrbe bol od roku 1759 slovenským evanjelickým farárom v Levoči.⁹⁵ V tomto slobodnom kráľovskom meste mal na starosti aj filiálne cirkevné obce, ktorých samostatnosť zanikla v časoch rekatolizácie.⁹⁶ V Levoči sa oženil a pôsobil tu do spomínaného roku 1784, keď prešiel do Štrby. Neskôr, v roku 1795 ešte vydal v Levoči menšiu knižku „*O Tancy*“, v ktorej apeloval na náboženskú morálku pri chápaní tanca. Vo svojej úvahe odsudzoval tance neslušné a hriešne, čiže „tance obecného lidu po krčmách a uličych“ a „tance werbowné“, za tance slušné a dovolené označil tance „k cwičenj těla smerugjcy, kunstowné, cnostliwé“.⁹⁷ V náboženskej i literárnej tvorbe Jozefa Forneta je už evidentne prítomný prvok osvietenskej propagácie rozumu. Jeho rozprava o tancoch a tanečnom umení, v ktorej sa vyjadruje aj k výchove umeleckých tanečníkov a profesionálnych tanečníkov v divadle, napokon reflektuje ducha doby – všadeprítomnú svetskú úžitkovú hudbu, vrátane hudby tanečnej, hudby vo sfére ušľachtilej zábavy, ale aj príležitostnej (pri verbovaní za vojakov) a hudby bežnej zábavy pospolitého ľudu.⁹⁸

Jozef Fornet napísal svoj spis „*O Tancy*“ celkom iste na podnet vlastných skúseností, ktoré získal aj vo svojom predchádzajúcom pôsobisku v Levoči. Napokon, obdobie posledných troch desaťročí 18. storočia prinieslo do spišských miest dovtedy nebývalý rozkvet zábavnej a tanečnej hudby. Umeleckú tanečnú kultúru evanjelický farár Jozef Fornet nezatracoval, skôr tu nabádal k rozumnému prístupu, na princípe náboženskej morálky. Takáto tanečná kultúra bola dobre známa aj v levočských meštianskych a aristokratických kruhoch. Veľkej obľube sa ešte stále tešili menuety a ďalšie typy európskych tancov – mazurky, poľské tance (*Polonoise*), nemecké tance (*Deutsch, Ländler*) a iné hudobno-štylovo vyhranené tance (*Steirisch, Englisch, Kosakisch* – kozácky). Zaujímavé svedectvo o tejto svetskej kultúre poskytujú dva unikátne rukopisné hudobné pramene – zborníky skladieb pre klávesové nástroje Evy Sofie Güntherovej

94 Peter Švorc: *Štrbský farár a štúrovec Ján Droppa a peripetie jeho doby (1809–1890)*. In: *Reformácia v strednej Európe II*, 2018, s. 99.

95 Najpočetnejšie evanjelické filiálne cirkevné obce Levoče koncom 18. storočia boli Iliášovce/Sperndorf (145), Dvorce/Bürgerhof (101 veriacich), Hradisko/Kontschöfchen (25), Spišský Štvrtok/Donnersmark (18), Vlková/Farkasdorf (11). A *Lőcsei Evangelikus Egyházközség története*, 1917, s. 31 (viď pozn. 46).

96 *Fornet, Jozef* [heslo]. In: *Slovenský biografický slovník II*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 112.

97 *O Tancy podle smyslu Kristového*. Leutschau [Levoča]: 1795, s. 1, 6, 7, 12.

98 Koncom 18. storočia bolo bežnou praxou verbovanie do armády spojené s hudbu (gajdoš, huslista), spevom, tancom a alkoholom. V roku 1802 vyšiel cisársky zákon, ktorý zrušil verbovanie a nariadil povinnosť rukovať (napr. pešiáci rukovali na 8 rokov). Ján ČARNOGURSKÝ: *Balady a vojenské piesne z Veľbách*. In: *SOJÁK – ŽIFČÁK* 2017, s. 187 (viď pozn. 6).

(1773) a Anny Güntherovej (1783), ktoré doteraz neboli predmetom výskumu. Obidva sa zachovali *in situ* v časti MUS B *Levočskej evanjelickej zbierky hudobnín*, obidva sú datované i podpísané; jednoznačne teda vypovedajú o hudobnom vzdelaní žien a domácom muzicírovaní v meštiansko-aristokratickej rodine Güntherovcov.

Rod Güntherovcov patril v dejinách Levoče k významným a bohatým evanjelickým rodom. Jeho členovia boli príbuzenskými vzťahmi spriaznení s viacerými levočskými (uhorskými) evanjelickými rodinami; spomeňme aspoň Brewerovcov, Spielenbergerovcov, Pfannschmiedtovcov, neskôr Okolicsányiovcov a Keczerovcov. Güntherovci prišli zo Sliezska (Zgorzelec/Zhorelec/Görlitz) v roku 1532 a usadili sa na Spiši. Ich členovia pôsobili vo viacerých lokalitách (Kežmarok, Spišské Vlachy, etc.) V Levoči ich evidujeme od 17. storočia.⁹⁹ Staršie dejiny rodu zviditeľnil v histórii evanjelických cirkevných zborov na Spiši Andreas Günther (1634–1709, Naumburg), evanjelický duchovný v spišskom mestečku Hrabušice, ktorého život – vrátane exilu v Nemecku – je zdokumentovaný v pohrebnej kázni.¹⁰⁰ Rodová línia Anny Güntherovej, majiteľky zborníka *Verschiedene Clavier Stücke*, sa však viaže k levočskej línii, ktorú reprezentujú manželia Ján (Johann) Günther (veľkoobchodník, 1702–1756) a Anna Mária Schwabová (Anna Maria Schwab, ? – 1790).¹⁰¹ Z ich detí vynikal syn Samuel Günther (1742 – po 1808), od roku 1774 svetský dozorca evanjelickej cirkvi.¹⁰² Na evanjelickom historickom cintoríne v Levoči sa zachovalo hrobové miesto rodiny, kde sa nachádzajú náhrobné kamene jeho prvorodeného syna Dávida (David Günther von Lilienfeld, 26. 05. 1771 – 01. 12. 1849) a jeho druhorodenej dcéry Anny Márie (13. 01. 1773 – 04. 01. 1847), ktorá bola pochovaná ako manželka Michala Okolicsányiho – *Okolicsnai Okolicsányi Mihályné, szül. Lilienfeldi Günther Anna Maria*. Archívne dokumenty svedčia o tom, že bola vydatá dvakrát, lebo v levočskej evanjelickej matrike sobášených je v roku 1796 uvedená svadba Anny Márie Güntherovej a Mikuláša Keczera zo zemianskej šľachtickej rodiny z Lipovca.¹⁰³ Nevieme kedy ovdovela, ale isté je, že neskôr, už ako manželka Michala Okolicsányiho z Okolíčného žila v Levoči. V roku 1840 sa jej meno spomína v zozname osobností, ktoré

99 SZLUHA 2013, s. 136–137 (viď pozn. 51).

100 KOWALSKÁ 2014, s. 100–106 (viď pozn. 24), kapitola „Andreas Günther – pôvodca rozbrojov?“.

101 Svadbu mali v Levoči 10. mája 1729. Levoča, ev. a. v. matrika sobášených, s.: 1684–1775, i. č. 365, šk. 138, s. 59. ŠA-P, SpA-Le, ZCM.

102 Samuel Günther (von Günther; Günther de Lilienfeld), druhý dozorca cirkvi v rokoch 1774–1780, prvý dozorca v rokoch 1781–1808. Jan Tomasek [Ján Pavel TOMÁŠEK] 1844, s. 114 (viď pozn. 72). *A Lőcsei Evangelikus Egyházközség története* 1917, s. 37 (viď pozn. 46).

103 „1796 // 6) den 5. Aprill / der WohlEdlgebohren H. Nicolaus Keczer v. Lipotz, des weiland WohlEdlgebohren H. Andreas v. Keczer mit der WohlEdlgeb. Frau Anna Maria v. Spielenbergh ehelich erzeugter Sohn, ledigen Standes; mit / Frau Anna Maria des WohlEdlgebohren H. Samuel v. Günther, mit der WohlEdlgeb. Frau Susanna v. Hagen ehelich erzeugten ältesten Fräule Tochter; / in Gegenwart Titl. H. Joseph v. Okolitsany und Titl. H. Stephan Spielenbergh. // von Johann Carl Osterlamm“. Levoča, ev. a. v. matriky sobášených, *A. Liber ecclesiasticus / continens / nomina copulatorum. / Traumatik II Band / 1775–1810*, i. č. 368, šk. 139, s. 116. ŠA-P, SpA-L; ZCM.

prispeli peňažnými darmi na rozvoj evanjelickej cirkvi.¹⁰⁴ Jej otec Samuel von Günther sa zaslúžil o vznik vyššej dievčenskej školy (*Mädchenschule*) v Levoči z pôvodnej základnej dievčenskej školy (*schola puellarum*) v roku 1783, čiže presne v roku uvedenom na titulnom liste zborníka *Verschiedene Clavier Stücke*.¹⁰⁵ K identifikácii Evy Sofie Güntherovej, ktorej meno je spojené s rukopisným zborníkom skladieb pre klávesové nástroje (1773), nám nateraz chýbajú hodnotné archívne informácie. Hypotéza, že obidve patrili do priamej, resp. širšej rodiny Samuela Günthera, je však veľmi reálna.

Zborníky Evy Sofie Güntherovej (1773) a Anny Güntherovej (1783) sú z hľadiska slovenskej hudobnej historiografie mimoriadne cennými hudobnými prameňmi. Obsahujú inštrumentálnu (vokálno-inštrumentálnu) hudbu rôznorodého repertoáru úžitkovej hudby pestovanej v meštiansko-šľachtickom prostredí v Levoči. Z duchovnej hudby sa tu nachádzajú evanjelické nemecké chorály a piesne, ktoré sa spievali doma, príležitostne, pri domácich pobožnostiach v rodinnom kruhu ráno a večer alebo individuálne. Zo svetskej hudby, ktorá tvorí ťažisko zborníkov, sa tu nachádzajú komponované piesne na obľúbenú nemeckú poéziu a široký repertoár hudby zábavnej a tanečnej (európske i domáce uhorské tance), rôzne inštrumentálne skladby, hudobnoteoretické texty, repertoár didaktický, ale aj koncertný. V domácom prostredí sa mohli hudbe venovať rovnako slečny a mládenci, resp. ženy aj muži. Vzdelaní muži ovládali spravidla hru na husliach; pre dievčatá a ženy boli určené skôr klávesové nástroje (klavichord, čembalo, klavír). V posledných desaťročiach 18. storočia sa už klavírna hra stala samozrejmosťou súčasťou privátneho muzicírovania v prostredí meštianskych a šľachtických rodín od Viedne, cez Prešporok/Bratislavu až po Košice. Ovládanie hry na klavíri, resp. aj spevu bolo dokonca istou formou spoločenskej konverzácie, výrazom dobrej výchovy a kvalitného vzdelania. Koncom 18. storočia bola klavírna hra už natoľko rozšírená, že časopis *Allegemeine Musikalische Zeitung* referoval: „Všetko hrá, všetko sa učí hudbu“ (*Alles spielt, alles lernt Musik*, 1800).¹⁰⁶ Presne do tohto trendu zapadajú aj obidva levočské zborníky.

Zborník Evy Sofie Güntherovej (*Ewa Sophia Güntherin*) z roku 1773 (MUS B 26/1) je typickou učebnicou hudby a hry na klávesový nástroj pre slečny v meštiansko-šľachtickom prostredí; začína skladbami jednoduchšími, štýlovo patriacimi do obdobia neskorého baroka, po nich je zaradená stručná učebnica základov hudby v nemčine, za ňou pokračujú skladby so stupňujúcou sa náročnosťou. Učebnica hudby predstavuje krátku teoretickú stať elementárnej nauky o hudbe – *Erste Fundamenta oder Anfangs=Gründe zur Music und Schlagung / des Claviers*, ktorej predlohu mohli tvoriť nemecké hudobnoteore-

104 „1840. Šľachtičná, vdova Anna Okolicsányiová, rodená Güntherová prispela pre evanjelický kostol v Levoči sumou 800 zlatých“. *A Lőcsei Evangélikus Egyházközség története* 1917, s. 178 (viď pozn. 46).

105 Tamtiež, s. 37.

106 Eva SZÓRÁDOVÁ: *Klavírna kultúra v Bratislave v rokoch 1770–1830 (II)*. *Musicologica slovacica* 7 (33), (2016), č. 2, s. 168.

tické príručky rozšírené v strednej Európe, napríklad aj príručka generálneho basu významného nemeckého teoretika Johanna Matthesona (*Kleine General-Bass-Schule*, 1. vyd. 1735), v ktorej sa nachádzajú pasáže totožné s levočským prameňom.

Zborník *Verschiedene Clavier Stücke* z roku 1783 (MUS B 26/2) Anny Güntherovej je o desať rokov mladší rukopisný prameň a obsahuje novší hudobný repertoár (raný klasicizmus). Jeho majiteľka bola – súdiac podľa zapísaného repertoáru – dobrou amatérskou hudobníčkou, speváčkou a klaviristkou. V prvej polovici prameňa sa nachádzajú nemecké piesne, charakteristické inštrumentálne skladby a dobové európske i domáce (uhorské) tance. V druhej polovici prevládajú inštrumentálne skladby; medzi nimi klavírne skladby krátkych foriem, v klasicizme zvyčajne označované tempovým pokynom (*Rondeau* / *Andante*, *Tempo di Menuet*, *Andante*, *Allegro non Tanto*, *Moderato*, *Allegretto*, *Andantino*). Nájdeme tu náročnejšie skladby vtedajších známych skladateľov, napr. *Andante* z Ronda od Václava Pichla (1741–1805), *Divertimento Es dur* od Johanna Augusta Justa (1750–1791) alebo klavírnú úpravu piesne *Des Tages Licht hat sich erdunkelt* od Josefa Antonína Štěpána (1726–1797), ktorá sa zachovala v európskych prameňoch v úpravách pre husle a klavír.¹⁰⁷

Napriek prevahe svetskej hudby nájdeme v obidvoch zborníkoch duchovné piesne so sprievodom klávesového nástroja, ktoré sa spievali v domácom prostredí. V Zborníku Evy Sofie Güntherovej (1773) sa nachádza skupina piesní a árií, obsahujúca niekoľko duchovných piesní publikovaných vo Freylinghausenových spevníkoch (medzi nimi aj piesne o mene Ježišom (s. 10, 11, 13, v notovanej časti A), ktoré prináležali začiatkom 18. storočia medzi piesne k novému roku a neskôr sa označovali ako „Piesne k menu Ježišovmu“.¹⁰⁸ Okrem nich sa tu nachádzajú piesne v rôznych hudobnoštýlových úpravách (*Menuett. Falsche Welt fahr immerhin* s. 15, *Pastorella. Sey zufrieden Edler Geist* s. 99), a tiež duchovné piesne mimoriadne obľúbené (s. 9, s. 10) ktoré vychádzali v mnohých tlačených spevníkoch. V edíciách Freylinghausenových spevníkov nájdeme štyri:

1. *Liebster Jesu, du wirst kommen*. MUS B 26/1, s. 10 (Frey-G 1734, s. 541; N-Frey 1771, s. 543; GGEK I/1, s. 490–491; I/3, s. 315–316);¹⁰⁹ (**Obr. 7**)
2. *Meinen Jesum laß ich nicht*. MUS B 26/1, s. 11 (**Obr. 8a**) (Frey-G 1734, s. 1129, č. 734, nenotovaná; N-Frey 1771, s. 578, č. 916, notovaná; Sim 1685, jednohlasná melódia, f. 283^v-284^v) (**Obr. 8b**);¹¹⁰

¹⁰⁷ RISM ID no. 530004452.

¹⁰⁸ *Name Jesus=Lieder*. Ute Nürnberg: *Der Jahreswechsel im Kirchenlied: Zur Geschichte, Motivik und Theologie deutscher und schweizerischer Lieder (Arbeiten zur Pastoraltheologie, Liturgik und Hymnologie)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016, s. 155.

¹⁰⁹ GGEK I/1, s. 490–491; GGEK I/3, s. 315–316 (textová konkordancia k *Liebster Jesu, du wirst kommen*, zu erfreuen deine, č. 352).

¹¹⁰ Frey-G, 1734, s. 1129, č. 734. / *Mel. JEsus, meine Zuversicht* / oder: *JEsus ist der Nam'* (nenotovaná); N-Frey (1771), s. 578, č. 916: *Meinen Jesum laß ich nicht! Ach! / was wolt ich besser haben?*

Obr. 7 *Liebster Jesu, du wirst kommen*. In: Eva Sophia Güntherin || 1773; zborník piesní a tancov pre klávesové nástroje, SK-Le MUS B 26/1, s. 10
 Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Levoča

3. *Nun dancket alle Gott*. MUS B 26/1 s. 12 (Frey-G 1734, s. 770; N-Frey 1771, s. 781, č. 45: *Nun dancket alle Gott mit Hertzen, Mund und Händen*);¹¹¹
4. *Jesu' meiner Seelen Ruh*. MUS B 26/1, s. 13; (Frey-G 1734, s. 1068; N-Frey 1771, s. 76, č. 4: *Jesu meiner Seelen Ruh, und mein bester; JESUS meiner Seelen Ruh und mein bester Schatz darzu*: SV f. 127^v-128^r (jednohlasná melódia).¹¹²

(notovaná). Mel. A. Hammerschmidt, incipit: 5566771221. Databáza *Hymnary.org* eviduje deväť tlačенých prameňov; najbližšia konkordancia – melodicky, harmonicky (D) i sprievodom – k verzii v Zborníku ESG (1773) je v tlači *Cántico Nuevo* (1962, s. 439, autorská verzia Benjamin Schmolcka v úprave pre klávesové nástroje, aranžmán Johann Sebastian Bach. In: <https://hymnary.org/search?qu=Meinen+Jesus+lass+ich+nicht> [cit. 25. 9. 2020]. *Meinen Jesum laß ich nicht* (Sim 1685, f. 283^v-284^r): Ruščin 2011, s. 121 (viď pozn. 52).

- 111 Zahn III, 5142; Crüger: PPM X, 1661, č. 277; GGEK I/2, s. 703, č. 492, nenotovaná, GGEK I/3 s. 410–411. Autor textu: Martin Rinckart (1586–1649). Autor melódie: Johann Crüger (1598–1662) 1649, č. 94. Zlatica KENDROVÁ: *Katalóg melódii evanjelických duchovných piesní na Slovensku z hudobných tlačí prvej polovice 18. storočia*. In: Ruščin – VESELOVSKÁ – KENDROVÁ 2019, s. 118 (viď pozn. 30).
- 112 GGEK I/1, s. 314, GGEK I/2, s. 984, č. 688, nenotovaná; GGEK I/3, s. 535–536. Zahn 1675. *Kirchenschul und Hausgesang*, Königsberg 1675. Mel. Johann Sebastiani. Text Lucas Backmeister. Zlatica KENDROVÁ: *Katalóg melódii evanjelických duchovných piesní na Slovensku z hudobných*

Obr. 8a *Meinen Jesum laß ich nicht.* In: Eva Sophia Güntherin || 1773; zborník piesní a tancov pre klávesové nástroje, SK-Le MUS B 26/I, s. II
Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Levoča

Obr. 8b *Meinen Jesum laß ich nicht.* In: Spevník Mikuláša Simonidesa *Himmlicher Engel-Schall* (Veľká, 1685), sine sign., f. 283^v–284^r
Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Poprad-Veľká

Dve z týchto piesní poznáme v notovanej podobe aj zo spišských prameňov už zo 17. storočia; napríklad v spevníku *Himmlischer Engel-Schall* (1685) sa zachovali jednohlasné melódie piesní *Meinen Jesum laß ich nicht* (transponovaná, in C) a *Jesus meiner Seelen Ruh und mein bester Schatz darzu*. Text obidvoch je autorsky pripísaný Christianovi Keimannovi (1607–1662). Pokiaľ druhá z nich bola pomerne málo známa, opačne to bolo s prvou z nich – *Meinen Jesus laß ich nicht* (text Ch. Keimann, 1658; EG 402, melódia Johann Ulich). Táto pieseň sa nachádza aj v rukopisnom Spevníku zo Smolníckej Hutý a v Kruczayho spevníku, tiež v nenotovaných tlačených spevníkoch – levočskom *Christliches Neüvermehrtes und verbessertes GESANGBUCH* (Leutschau 1686) a sliezskom *Allgemeines und vollständiges Evangelisches Gesang-Buch für die Königl. Preussis. Schlesis. Lande* (Breslau 1755).¹¹³ Neskôr sa táto pieseň stala všeobecne obľúbenou a v melodickej úprave Andreasa Hammerschmidta ju zhudobnil aj Johann Sebastian Bach vo viacerých svojich kantátach. Z prostredia slovenských evanjelikov poznáme z uvedených štyroch piesní dve, *Nun dancket alle Gott* a *Jesu meiner Seelen Ruh* s textom v cirkevnej slovenčine *Tě Boha Chválime!* a *Gezu mé spočinutj* zo spevníkov Eliáša Mlynárových *Písniční Knižečka* (1702, 1707).¹¹⁴

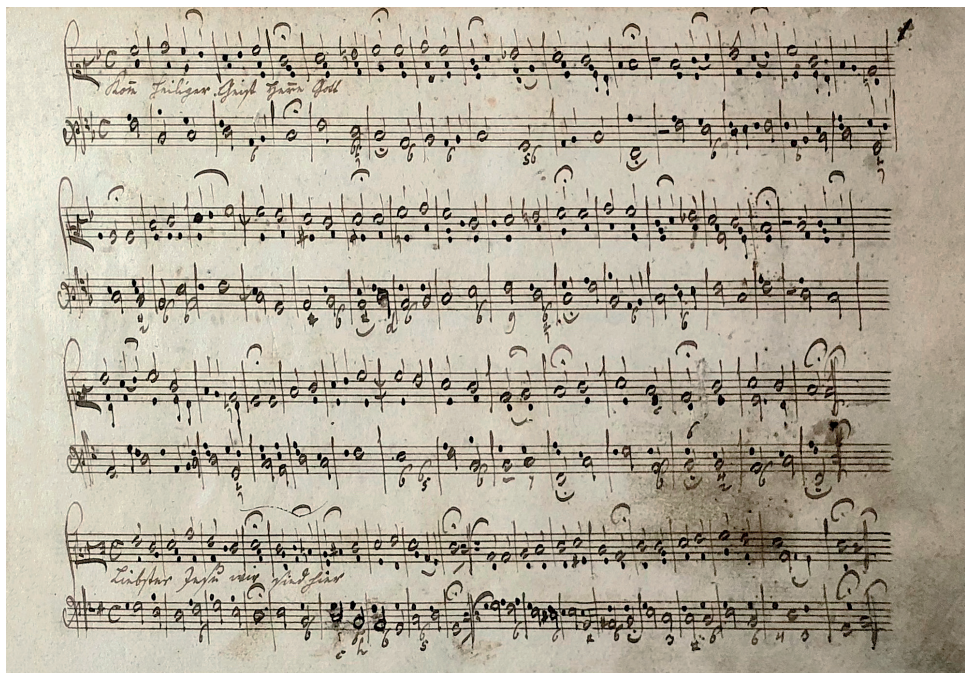
Záver

Ku koncu 18. storočia sa po myšlienkach pietizmu na Spiši strácajú stopy. Isté však je, že pietizmus mal veľký vplyv na udržaní aktívneho duchovného spevu veriacich na bohoslužbách počas neľahkých rokoch rekatolizácie v 18. storočí. Ťažisko hudobných produkcií sa zmenilo; z viachlasnej hudby speváckeho zboru sa prešlo v jednohlasnému spievaniu, ktoré sprevádzali dvaja profesionálni hudobníci – kantor a organista. Odrazom celkového ochabnutia hudobného života v evanjelickej cirkvi je napokon aj málopočetná pramenná základňa; v *Levočskej evanjelickej zbierke hudobnín* sa z druhej polovice 18. storočia zachoval len jeden profesionálny rukopisný prameň vytvorený organistom, ktorý dokumentuje trend spievania nemeckých duchovných piesní. Ide o rukopisnú organovú partitúru *Choralbuch* (SK-Le MUS B 25, sine dato) od Valentína Martina Reissa (Valentinus Martinus Reiss), organistu v evanjelickom kostole od roku

tlačí prvej polovice 18. storočia. In: RUŠČIN – VESELOVSKÁ – KENDROVÁ 2019, s.126 (viď pozn. 30). *Jesus meiner Seelen Ruh* (Sim 1685, f. 127^v–128^r): RUŠČIN 2011, s. 116 (viď pozn. 52). Za odbornú konzultáciu k problematike hymnológie ďakujem PhDr. Zlatici Kendrovej, PhD. zo SNM-Hudobného múzea a Mgr. Petrovi Ruščinovi PhD. z Ústavu hudobnej vedy SAV.

¹¹³ Pramene: Leu 1686, Leu 1694, Leu 1700, Bres 1755, KG, GSH. RUŠČIN 2018, s. 78–95 (viď pozn. 52).

¹¹⁴ Eliáš MLYNÁROVÝCH: *Písniční Knižečka: Tě Boha Chválime!* – 1702 s. 139, 1707 s. 174; *Gezu mé spočinutj* – 1702 s. 59, 1707 s. 71. Zahn 1675. *Kirchenschul und Hausgesang*. Königsberg 1675. Zlatica KENDROVÁ: *Melódie evanjelických duchovných piesní na Slovensku v hudobných tlačiach prvej polovice 18. storočia*. In: RUŠČIN – VESELOVSKÁ – KENDROVÁ 2019, s. 118, 126 (viď pozn. 30).

Obr. 9 Valentin Martin Reiss: *Choralbuch*. SK-Le, MUS B 25, sine dato, f. 1'

Repro Cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku Levoča

1799, ktorý od roku 1801 pôsobil aj ako učiteľ elementárnej triedy evanjelického lýcea.¹¹⁵ V drevenom kostole za hradbami hral na spomínanom historickom organe; najprv spolupracoval s kantorom Dávidom Rombauerom a od roku 1806 s kantorom Ľudovítom Bartom – a to až do poslednej bohoslužby v roku 1837, keď bol kostol uzavretý.

Partitúra Valentína Martina Reissa *Choralbuch* doteraz nebola predmetom hymnologického výskumu. (Obr. 9) Obsahuje vyše 140 duchovných piesní s organovým sprievodom s číslovaným generálnym basom, nemecké chorály a repertoár nemeckých duchovných piesní pre celý cirkevný rok, medzi nimi napríklad veľkonočné chorály *Christ lag in Todesbanden*, *Heutt triumphieret Gottes Sohn*). Podmienky pre pestovanie hudby v tomto evanjelickom kostole sa v zásade neskôr už výrazne nezmenili; ostali rovnaké až do roku 1837, v ktorom bol dobudovaný a posvätený nový murovaný kostol na námestí a starý, drevený artikulárny kostol za hradbami bol pre veľké poškodenie zbúraný.

115 V roku 1819 sa mu narodila dcéra; zápis v matrike: „Johanna Rosina geb. den 14. Jul. | Vater: H. Valentin Martinus Reisz, Lehrer am hiesigen Ew. | Gymnasio und Organist“. MATRICULA AT QUE | DIGESTA | REIPUBLICAE LITERARIAE | IN | GYMNASIO REGIAE | LIBERAQUE CIVITATIS | LEUTSCHOWIENSIS | | ANNO | M. DC. LXX. Lýceum, VI/C2/č.1, s. 3. Archív CZ ECAV v Levoči.

Je pravdepodobné, že v duchovnej hudbe znamenal prelom 18. a 19. storočia v evanjelickom kostole stagnáciu, no v hudbe svetskej naopak – výrazný rozkvet. Svedčí o tom viacero rukopisných prameňov inštrumentálnej koncertnej a tanečnej hudby klasicizmu zachovanej v *Levočskej evanjelickej zbierke hudobníŋ*. Unikátne medzi nimi sú napríklad *Barytontrio* (Hoboken XI:2) Josepha Haydna z roku 1766, *Sinfonie in C* z roku 1768 od Carla Dittersa von Dittersdorfa a odpis Beethovenových 6 *Menuetov* (WoO 7), ktorý bol vyhotovený cca v rokoch 1795–1808 a je nateraz najstarším známym odpisom Beethovenovej hudby na Slovensku.

Ak by sme hľadali nejakú informáciu o pietizme v nasledujúcich desaťročiach, nájdeme ju až o jedno storočie neskôr – v 20. storočí, v spomienkach farára nemeckej evanjelickej cirkvi v Levoči Georga Wagnera (1889–1967).¹¹⁶ V archíve CZ ECAV v Levoči sa totiž zachovala jeho kázeň (prednáška), ktorú napísal v roku 1938 na počesť bývalého organistu a kantora evanjelického kostola Friedricha Wilhelma Wagnera (1815–1887), pri príležitosti storočného jubilea jeho príchodu do Levoče v roku 1837.¹¹⁷ Prednášku pripravil farár Georg Wagner na spomienkovú slávnosť spojenú s koncertom a nazval ju *Fr[iedrich] Wilhelm Wagners, des ehemaligen Leutschauer Chorp[rae]fekten / Leben und Werke* (1938).¹¹⁸ Obsahom prednášky je nielen hodnotenie osobnosti hudobníka, ale aj hudobnohistoriografická reflexia duchovného spevu v dejinách evanjelického cirkevného zboru od počiatkov reformácie v Levoči, vrátane krátkej reflexie obdobia v postpietistickej dobe. V tejto prednáške (1938) farár Georg Wagner vysoko ocenil piesne Martina Luthera a kriticky sa postavil voči racionalizmu a osvietenstvu, ktoré nazval: „... rozpustilé duchovné hnutie, keď

¹¹⁶ Georg Wagner (1889, Tvarožná [Durand, Durelsdorf] – 1967 Schwäbisch Hall) evanjelický a. v. farár v obci Tvarožná, od roku 1920 v Levoči; po II. svetovej vojne žil v Nemecku. In: <https://www.siebenbuerger.de/ortschaften/deutschbudak/gaestebuch/23862-.html> [cit. 25. 9. 2020].

¹¹⁷ Friedrich Wilhelm Wagner, hudobník pôvodom z Heinersdorfu neďaleko Lipska; *chorpraefect* v novom evanjelickom kostole v Levoči od roku jeho vysvätenia (1837), tu pôsobil ako kantor, organista, skladateľ, zbormajster spevokolu pri evanjelickom kostole a interpret; dirigoval detské školské zbory a viaceré celomestské zborové telesá, napríklad Levočský mužský spevácky spolok (*Leutschauer Männergesangsverein / Lőcsei férfi dalkör*). V *Levočskej evanjelickej zbierke hudobníŋ* sa zachovala jeho pozostalosť – zborové kantáty, piesne, skladby pre štvorročný klavír, úpravy opier a tiež jeho rukopisný *Choralbuch*. Janka PETŐCZOVÁ: *Friedrich Wilhelm Wagner v dejinách reformácie a hudobnej kultúry v Levoči*. In: *Reformácia v strednej Európe I*, 2018, s. 586–600. V nemeckej literatúre sa Friedrich Wilhelm Wagner spomína ako *Altmeister des Gesangs für ganz Zipsen seit einem halben Jahrhundert* (nestor spevu pre celý Spiš počas polstoročia), a tiež ako zakladateľ Spišského speváckeho zväzu – *Zipser Sängerbund* v roku 1883. Otto ELBENS: *Der volksthümliche deutsche Männergesang, seine Geschichte, seine gesellschaftliche und nationale Bedeutung*. Tübingen: 1887 (21855), reed. 1991, s. 353.

¹¹⁸ Prednáška bola napísaná 30. 1. 1938. Tvoria ju desať rukopisných strán a dve strojopisné strany nazvané *Gesangsillustrationen / der Fr[iedrich] Wilhelm Wagner'schen Werke in Auswahl*. *Textangabe und Beschreibung* čiastočne doplnené rukopisnými poznámkami, ktoré obsahujú zoznam skladieb Fr. Wilhelma Wagnera, predvedených na slávnosti vtedajším evanjelickým zborom. Jana LENGOVÁ: *K problematike hudobného života Levoče v druhej polovici 19. storočia*. *Musicologica Slovaca et Europea XIX* (1994), s. 135. LENGOVÁ 1994, s. 135 (viď pozn. 83). Za odbornú konzultáciu k problematike a za poskytnutie fotokópie prednášky na štúdium ďakujem PhDr. Jane Lengovej, CSc. z Ústavu hudobnej vedy SAV v Bratislave.

prišiel meštiansky liberalizmus, a keď boli v roku 1795 v Levoči úplne odstránené liturgia i služby Božie pri oltári a namiesto toho sa zaspievali na začiatku bohoslužieb tri piesne, pričom tretia bola vždy pieseň ku Svätej Trojici; takže aj oneskorenému príchodiacemu sa ušlo vypočuť si počas celého roka v každom prípade len jednu trojičnú pieseň.“ Celú situáciu opísal Georg Wagner nasledovne: [str. 2]: „... Was geschah mit den alten / Lutherischen Gemeindeliedern die herrlichen / Chorälen, über die man behauptete, diese hätten / die Reformation in die deutsche Volkseele / hineingesungen? Nun diese köstlichen lutherischen geistlichen Musikschätze sind fast ganz / beseitigt und mit Talmi-Musik, mit ungeschichtlicher, ganz überflüssiger Fälschung, oder überhaupt nicht ersetzt worden. Es kam Ende des XVIII. / Jahrhunderts die Aufklärung in der, der Rationalismus, diese übermütige Geistesströmung, es kam / der bürgerliche Liberalismus und / im Jahre 1795 wurde auch in Leutschau / die Liturgie, der Altardienst ganz abgeschafft, / an seine Stelle wurden am Anfang des Gottesdienstes drei Lieder nacheinander gesungen, / das dritte Lied war immer ein Dreifaltigkeitslied, so dass die [in der ..gel] sich verspätendere / Kirchgänger das ganze Jahr hindurch im / Vesten falle immer nur ein Dreifaltigkeitslied zu singen bekamen. Und diese Lieder! / Es wurden neuen Gesangbücher herausgegeben, in denen fast alle Lieder abgeändert halben, der aufgeklärten Vernunft entsprechend, auch Paul Gerhards Lied: O Haupt / voll Blut und Wunden, ja auch Lutherslied, / unser Schutz- und Trutzwort: Ein feste Burg / ist unser Gott, welches in vielen maligen Gesangbüchern überhaupt ganz fehlte. ...“

Íšlo o obdobie, keď bol na evanjelickej synode v Pešti v roku 1791 uznaný racionalizmus. Informácie o tom, že v tom čase sa úplne vypustili z bohoslužieb pieseň Paula Gerharta *O Haupt voll Blut und Wunden* a Martina Luthera *Ein feste Burg ist unser Gott*, čerpal Georg Wagner z archívnych dokumentov.¹¹⁹ Pritom pieseň Paula Gerhardta *O Haupt voll Blut und Wunden* sa spievala v nemeckom i slovenskom prostredí ako jedna z ťažiskových a dostala sa aj do *Cithary Sanctorum* (1728) prostredníctvom českých exulantov ako preklad z nemčiny od Kristiána Peška *Hlavo plná bolesti a v krvi ležící*.¹²⁰ Farár Georg Wagner kriticky nazeral na obdobie racionalizmu, a dovoľával sa tradičných evanjelických piesní. Jeho kritika sa týkala rokov bezprostredne pred príchodom Friedricha Wilhelma Wagnera do Levoče, čiže 20. rokov a počiatku 30. rokov 19. storočia, keď dosluhujúci kantor Ľudovít Barto už nebol spôso-

119 Georg Wagner cituje z listu superintendenta Pavla (Paul) Jozeffyho levočským farárom (1825): „Počas kanonickej vizitácie v Levoči bola liturgia úplne zničená, takže sa v cirkevnej obci spievali len tri piesne, bez toho, aby sa kazateľ bol zjavil a tiež bez toho, aby udelil požehnanie aspoň z kazateľnice (von der Kanzel).“ Paul Jozeffy (1775–1848), učiteľ a evanjelický farár, od 1823 superintendent Potiského dištriktu, od 1820 pôsobil v Tisovci. Zaviedol 6-ročnú školskú dochádzku v intenciách *Ratio educationis*. Pod jeho patronátom bol vydaný nový evanjelický Zpěvník (1842). Jozeffy, Pavol [heslo]. In: Slovenský biografický slovník II. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 572.

120 Jan MALURA: *Žánrové proměny Cithary sanctorum*. In: KOVAČKA – AUGUSTÍNOVÁ (eds.) 2008, s. 49 (viď pozn. 33).

bilý – podľa slov Georga Wagnera – na výkon svojej funkcie. Proces úpadku spievania duchovných piesní sa teda mohol týkať približne dvoch desaťročí pred rokom 1837, pretože stabilné obdobie pre hudobný život v drevenom kostole za hradbami v Levoči na prelome 18. a 19. storočia nám ešte dokumentuje *Choralbuch* Valentína Martina Reissa, organistu v drevenom evanjelickom kostole na prelome 18. a 19. storočia. *Choralbuch* je posledným svedectvom rozkvetu kontinuítneho spievania jednohlasných evanjelických duchovných piesní v Levoči ešte aj v období klasicizmu. Počas 18. storočia, ktoré predstavovalo roky vyrovnávania sa s dôsledkami rekatolizácie, a teda ťažké časy pre celú evanjelickú cirkev, zohrali piesne z pietistických spevníkov vydávaných v Halle, ktoré sa spievali aj na Spiši, dôležitú úlohu pri stabilizácii evanjelickej hudobnej kultúry.¹²¹

Bibliografia

Staré tlače

- A Lőcsei Evangélikus Egyházközség története. Lőcse: Reiss Józ. T. könyvnyomó intézete, 1917.
- HÖRK, József: A Sáros-zempléni ev. esperesség története. Kassán [Košice], 1885.
- Choral=melodien sämtlicher Lieder des Gesangbuches zum gottesdienstlichen Gebrauch für evangelische Gemeinen / vierstimmig, zu zwei Tenor- und zwei Baßstimmen ... für Männerchöre / bearbeitet von Aug. Ed. Grell. Berlin, 1833.*
- JÖCHER, Christian Gottlieb: *Allgemeines Gelehrten-LEXICON: Darinne die Gelehrten aller Stände. Theil 4. Leipzig, 1751.*
- Kirchenschul und Hausgesang. Königsberg 1675.*
- KLEIN, Johann Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn. Bd. 1, 2. Leipzig, Buda: Diepold & Lindauer 1789.*
- MLYNÁŘOVÝCH, Eliáš: *Písniční knižčka*, impr. [1702], [1707].
- O Tancy podle smyslu Kristového. Leutschau [Levoča], 1795.*
- SCHMIDT, Carl Eugen – MARKUSOVSKÝ, Samuel – EBNER, Gustav – FREUTZMUTH, Friedrich: *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde A. B. zu Pozsony/Pressburg, II. Teil. Pozsony, 1906.*
- Tomasek, Jan [TOMÁŠEK, Ján Pavel]: *Geschichte der evangelischen Gemeinde in Leutschau. In: Tomasek, Jan (ed.): Andenken an die dreihundertjährige Jubelfeier der evangelischen Gemeinde in der h. Freistadt Leutschau. [Leutschau], 1844.*
- WEBER, Samuel: *Ehrenhalle verdienstvoller Zipser des XIX Jahrhunderts 1800–1900. Igló [Spišská Nová Ves], 1901.*

121 Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0050/17 „Hudobná topografia Slovenska v premenách storočí“, roky riešenia: 2017–2020, pracovisko riešiteľky: Ústav hudobnej vedy SAV, Bratislava. Obrázky sú reprodukované s láskavým povolením Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Levoča; Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Poprad-Velká; MV SR, Štátneho archívu v Prešove, Špecializovaného pracoviska Spišský archív v Levoči; Slovenského národného múzea – Hudobného múzea v Bratislave.

Archívne dokumenty

Burrgerrecht Büch, sign. XXI A/49. Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči (ďalej: ŠA-P, SpA-L). Magistrát mesta Levoča (ďalej MM-L).

Levoča, ev. a. v. matrika sobášných, s.: 1684–1775, i. č. 365, šk. 138. ŠA-P, SpA-L, ZCM.

Levoča, ev. a. v. matrika sobášných, *A. Liber ecclesiasticus / continens / nomina copulatorum. / Traumatik II Band / 1775–1810*, i. č. 368, šk. 139. ŠA-P, SpA-L; ZCM.

Levoča, ev. a. v. matrika krstených, *Tauf-Matrik / der evang. A. C. Gemeinde / Leutschau. / VI Band 1815–1841*, bez sign. Archív Cirkevného zboru ECAV v Levoči.

MATRICULA AT QUE / DIGESTA / REIPUBLICAE LITERARIAE / IN / GYMNASIO REGIAE / LIBERAQUE CIVITATIS / LEUTSCHOWIENSIS / ANNO / M. DC. LXX. Lýceum, VI/C2/č.1. Archív CZ ECAV v Levoči.

Testament Buch 1551, sign. XXCVII a/27. ŠA-P, SpA-L, MM-L.

Účtovné knihy mesta, sign. st. XXI A/425–6, XXII/312. ŠA-P, SpA-L, MM-L.

Literatúra

AMELN, Konrad – JENNY, Markus – LIPPHARDT, Walther (eds.): *Das Deutsche Kirchenlied. Die Kritische Gesamtausgabe der Melodien. Verzeichnis der Drucke von den Anfängen bis 1800*. Band 1,1. (= RISM B/VIII/1). Kassel: Bärenreiter, 1975.

BARÁTHOVÁ, Nora – PORUBĀN, Roman: *Reformácia a Spiš*. In: Soják, Marián – Žifčák, František (eds.): *Z minulosti Spiša*. Ročenka SDS v Levoči XXV/2017. Levoča: SDS, 2017, s. 21–44.

BAYREUTHER, Rainer: *Freylinghausen, Johann Anastasius* [heslo]. In: Finscher, Ludwig (ed.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart, Personenteil 7*. Kassel etc.: Bärenreiter-Verlag, 2002, s. 98–101.

BORNKAMM, Heinrich et al. (ed.): *Der Pietismus in Gestalten und Wirkungen: Martin Schmidt zum 65. Geburtstag*. Bielefeld: Luther-Verlag, 1975.

BURLAS, Ladislav – FIŠER, Ján – HOŘEJŠ, Antonín: *Hudba na Slovensku v 17. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1954.

CSEPREGI, Zoltán: *Pietizmus in Ungarn 1700–1758*. In: Maser, Peter – Meyer, Dietrich – Schott, Christian-Erdmann (eds.): *Der Pietismus und seine Nachwirkungen im östlichen Europa* (= Beiträge zur ostdeutschen Kirchengeschichte 6). Münster: 2004, s. 25–38.

CSEPREGI, Zoltán: *Prediger hallischer Prägung im Dreieck Wien–Pressburg–Ödenburg*. In: Sträter, Udo (ed.): *Interdisziplinäre Pietismusforschungen. Beiträge zum Ersten Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2001*. Bd. 2 (=Hallesche Forschungen 17/2). Halle/Tübingen: Verl. der Franckeschen Stiftungen im Max-Niemeyer-Verl., 2005, s. 689–700.

ČÁKY, Milan: *Pietizmus v politickom myslení na Slovensku (do synody v Ružomberku v roku 1707)*. Slovenská politologická revue/Slovak Journal of Political Science (2006), č. 3, s. 20.

ČAPLOVIČ, Ján: *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1700, diel 1*. Martin: Matica slovenská, 1972.

ČARNOGURSKÝ, Ján: *Balady a vojenské piesne z Veľbách*. In: Soják, Marián – Žifčák, František (eds.): *Z minulosti Spiša XXV/2017*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2017, s. 183–198.

ELBENS, Otto: *Der volksthümliche deutsche Männergesang, seine Geschichte, seine gesellschaftliche und nationale Bedeutung*. Tübingen: 1887 (1855), reed. 1991.

- Evanjelický cintorín v Levoči. Zoznam hrobov, pomníkov a nápisov podľa stavu do dňa 31. XII. 1956.* G. P. [Gustáv POGÁNY]. Strojopis. Levoča, 1961.
- Fornet, Jozef [heslo]. In: Čičaj, Viliam (ed.), *Slovenský biografický slovník II.* Martin: Matica slovenská, Biografické oddelenie, 1987, s. 112.
- GERGELYI, Otmar – WURM, Karol: *Historické organy na Slovensku*. Bratislava: OPUS, 1982.
- GESANGBUCHBIBLIOGRAPHIE JOHANNES GUTENBERG UNIVERSITÄT MAINZ (<https://gesangbuchbibliographie.uni-mainz.de/details.php?id=-1505942530>, cit. 25. 9. 2020).
- GREŠOVÁ, Adriana: *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí*. Slovenská hudba 42 (2016), č. 3, s. 261–274.
- HOŘEJŠ, Antonín: *Levočské tabulatúrne zborníky*. In: Burlas, Ladislav – Fišer, Ján – Hořejš, Antonín: *Hudba na Slovensku v XVII. storočí*. Bratislava: vydavateľstvo SAV, 1954, s. 96–154.
- HULKOVÁ, Marta: *Levočská zbierka hudobnín*. (2 zv.) Diss. Bratislava: FFUK 1985, strojopis.
- HULKOVÁ, Marta: *Evangelische handschriftliche Gesangbücher aus der Spiš (Zips) von der Wende des 17. und 18. Jahrhundert*. In: Kačic, Ladislav (ed.): *Die Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa, in der Slowakei*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 239–250.
- HULKOVÁ, Marta: *Hudba v evanjelických kostoloch na Spiši v prvej polovici 18. storočia*. Slovenská hudba 26 (2000), č. 4, s. 433–444.
- HYMNARY (<https://hymnary.org>, cit. 25. 9. 2020).
- CHALUPECKÝ, Ivan: *Dejiny Levoče 2*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975.
- CHALUPECKÝ, Ivan: *Významné evanjelické osobnosti Levoče. Peter Zabler; Štefan Xylander; Christian Pfanschmidt (sic) a Ján Ľudovít Topertzer*. In: Novotná, Mária (ed.): *Pohľady do minulosti II. Levoča: SNM-Spišské múzeum v Levoči*, 2002, s. 101–115.
- CHALUPECKÝ, Ivan: *Osídlenie Spiša Nemcami v zrkadle zachovaných prameňov*. In: Števík, Miroslav (ed.): *Spiš v 12. a 13. storočí*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2011, s. 104–112.
- JOACHIMIAK, Grzegorz: *The Reception of Lute Pieces by the Silesian Lutenist Esaias Reusner Junior in the Levoča Manuscripts. The scribe case of Jacques Bittner*. In: Petőczová, Janka (ed.): *The Musical Sources of Spiš/Zips and Central Europe*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2018, s. 44–59.
- Jozsefy, Pavol [heslo]. In: Čičaj, Viliam (ed.): *Slovenský biografický slovník II.* Martin: Matica slovenská, 1987, s. 572.
- KAČIC, Ladislav (trans. a ed.): *Pestrý zborník. Tabulatura Miscellanea (= Monumenta Musicae Slovacae)*. Bratislava: Hudobné centrum, 2005.
- KARŠAI, František: *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava: SPN, 1970.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Príspevok k výskumu barokovej evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku – spevník Jána Glosia-Pondelského*. Diss. Bratislava: FiFUK, 2010.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Príspevok k výskumu hudobných prameňov barokovej evanjelickej duchovnej piesne na Slovensku – spevník Eliáša Mlynárových* [rigorózna práca]. Bratislava: FiF UK, 2011.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Fontes Musicae Hymnicae. Duchovná pieseň na Slovensku v 17.–18. storočí a jej pramene*. In: Kovačka, Miloš (ed.): *Pramene k duchovným dejinám Slovenska III.* Martin: Slovenská národná knižnica, 2011.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Pietism in light of the sources of hymns in Slovakia in the first half of the 18th century: comments on the question of the influence of Halle Pietism's*

- hymn culture*. In: Soboth, Christian – Schmid, Pia et. al. (ed.): „Schrift soll leserlich seyn“. Der Pietismus und die Medien. Beiträge zum IV. Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2013 (= Halle Forschungen 44/2). Halle: Verlag der Franckeschen Stiftung Halle, Harrassowitz Verlag in Kommission, 2016, s. 547–559.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Melódie evanjelických duchovných piesní na Slovensku v hudobných tlačiach prvej polovice 18. storočia*. In: RUŠČIN, Peter – VESELOVSKÁ, Eva – KENDROVÁ, Zlatica: *Duchovná pieseň medzi písomnou a ústnou tradíciou. Súvislosti hymnologických prameňov z územia Slovenska*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2019, s. 72–106.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Katalóg melódii evanjelických duchovných piesní na Slovensku z hudobných tlačí prvej polovice 18. storočia*. In: RUŠČIN, Peter – VESELOVSKÁ, Eva – KENDROVÁ, Zlatica: *Duchovná pieseň medzi písomnou a ústnou tradíciou. Súvislosti hymnologických prameňov z územia Slovenska*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2019, s. 107–188.
- KENDROVÁ, Zlatica: *Príspevok k výskumu evanjelickej cirkevnej hudby v období pietizmu*. In: Bugalová, Edita (ed.): *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín, V. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, SNM-Hudobné múzeum, 2019, s. 350–360.
- KLÁTIK, Miloš: *Cestou nádeje. Príspevok evanjelikov k slovenskej národnej identite*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2014.
- KLIMEKOVÁ, Agáta: *Vydania Cithary Sanctorum v 18. storočí*. In: Kovačka, Miloš – Augustínová, Eva (eds.): *Cithara sanctorum 1636–2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008, s. 204–209.
- KOPČÁKOVÁ, Slávka: *Reflexia náboženských problémov hornouhorských evanjelikov a miesto náboženskej výchovy v teoretickom odkaze Tobiasa Gottfrieda Schröera*. *Historia Ecclesiastica IX* (2018), č. 1, s. 115–129.
- KOPČÁKOVÁ, Slávka: *Tobias Gottfried Schröer and his compendium of aesthetics Isagoge in eruditionem aestheticam*. *Kultúrne dejiny II* (2020), č. 1, s. 6–33.
- KOVAČKA, Miloš: *Zoznam kancionálov – Katalóg Cithary Sanctorum v Tranovského knižnici v Liptovskom Mikuláši*. In: *Cithara sanctorum 1636–2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008, s. 267–270.
- KOWALSKÁ, Eva: *Evanjelické a.v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava: Veda SAV, 2001.
- KOWALSKÁ, Eva: *Sociálne a politické pozadie zápasu o pietizmus*. In: *Rozpravy k slovenským dejinám*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2001, s. 159–166.
- KOWALSKÁ, Eva: *Sozialer und politischer Hintergrund des Streites um den Pietismus in Ungarn*. In: Sträter, Udo – Lehmann Hartmut – Müller-Bahlke, Thomas – Wallmann, Johannes (eds.): *Interdisziplinäre Pietismusforschungen. Beiträge zum Ersten Internationalen Kongress für Pietismusforschung 2001 (= Hallesche Forschungen 17/1)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2005, s. 297–305.
- KOWALSKÁ, Eva: *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách*. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2014.
- KOWALSKÁ, Eva: *Kľúčové otázky uhorského luteranizmu na prelome 17.–18. storočia: konfrontácia so štátnou mocou a neortodoxným hnutím pietizmu*. In: Kónyová, Annamária – Kónya, Peter (eds.): *Reformácia v strednej Európe; Reformáció Közép-Európában; Reformation in Mittel-Europa II*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 72–85.
- KVAČALA, Ján: *Dejiny reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1935.
- LENGOVÁ, Jana: *K problematike hudobného života Levoče v druhej polovici 19. storočia*. *Musicologica Slovaca et Europea XIX* (1994), s. 131–151.

- LEVOČA, SPIŠSKÝ HRAD AND THE ASSOCIATED CULTURAL MONUMENTS (<https://whc.unesco.org/en/statesparties/sk>, cit. 25. 9. 2020).
- MAĐAR, Jaroslav: *Dejiny slovenského pietizmu*. Banská Bystrica: Belianum, 2017.
- MALOVCOVÁ, Božena: *Školstvo v Spišskej Belej do roku 1918. Evanjelické školstvo*. In: Kollárová, Zuzana (ed.): *Spišská Belá*. Prešov: UNIVERSUM, 2006, s. 141–143.
- MALOVCOVÁ, Božena: *Náboženské pomery do roku 1918. Evanjelická cirkev a. v.* In: Kollárová, Zuzana (ed.): *Spišská Belá*. Prešov: UNIVERSUM, 2006, s. 116–136.
- MALOVCOVÁ, Božena: *Evanjelický duchovný život v spišských mestechách v 16. a 17. storočí*. In: Petőczová, Janka (ed.): *Musica Scepussii Veteris. Stará hudba na Spiši*. Bratislava, Prešov: Ústav hudobnej vedy SAV, Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2008, s. 27–36.
- MALOVCOVÁ, Božena: *K dejinám reformácie na Spiši a v Šariši*. In: Klátik, Miloš (ed.): *Rozpomienka na slávnosti 400. výročia spišskopodhradskej synody*. Liptovský Mikuláš: Transcius, 2015, s. 72–78.
- MATÚŠ, František: *Súpis hudobní v knižnici Evanjelickej cirkvi a. v. v Levoči*. 1. *Historický hudobný fond (16.–17. storočie)*; 2. *Prehľadný súpis ďalších hudobní (18.–20. storočie)*. Strojopis. Levoča, Prešov: UPJŠ v Prešove, 1974.
- MATÚŠ, František (trans. a ed.): *Tabulatúrny zborník Samuela Marckfelnera (Výber)* (= *Stará hudba na Slovensku. Alte Musik in der Slowakei* 4). Bratislava: OPUS, 1981.
- MATÚŠ, František: *Samuel Marckfelner. Príspevok k poznaniu života a diela levočského organistu, hudobného skladateľa a senátora*. In: Žifčák, František (ed.): *Z minulosti Spiša IX-X*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2002, s. 137–152.
- MALURA, Jan: *Žánrové proměny Cithary sanctorum*. In: *Cithara sanctorum 1636–2006*. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008, s. 44–51.
- McMULLEN, Dianne Marie – MIERSEMAN, Wolfgang (eds.): *Johann Anastasius Freylinghausen. Geistreiches Gesangbuch: Edition und Kommentar*, Bd. I/1, Bd. I/2, Bd. I/3, Bd. II/1, Bd. II/2. Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag Tübingen, 2004–2013.
- MEDŇANSKÝ, Karol: *Kontexty hudobnej histórie a súčasnosti*. Prešov: Prešovská univerzita, 2009.
- Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Levoča*. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Vydavateľstvo SLOVART, 2016.
- NOVOTNÁ, Mária: *Majster Pavol z Levoče*. In: Novotná, Mária – Piatrová, Alena (eds.): *Majster Pavol z Levoče. Ruky a zlato v službe ducha*. Bratislava: SNM-Historické múzeum, 2017, s. 41–51.
- NÜRNBERG, Ute: *Der Jahreswechsel im Kirchenlied: Zur Geschichte, Motivik und Theologie deutscher und schweizerischer Lieder (Arbeiten zur Pastoraltheologie, Liturgik und Hymnologie)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016.
- PAVERCSIK, Ilona: *Das Leutschauer Gesangbuch als Ausprägung kultureller Wirkungen in der Zips*. In: *Kriegslieder, Wynfrid – Seidler, Andrea – Tancer, Jozef* (eds.): *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips*. Bremen: Edition lumière, 2007, s. 63–104.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Tomáš Gosler – neznámy spišský skladateľ 17. storočia*. Slovenská hudba 21 (1995), č. 2, s. 228–262.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Polychorická hudba I, II, III*. Prešov: František Matúš, 1998, 1999, 1999.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Cithara Sanctorum a hudobné dianie na Spiši v 17. storočí*. In: *Cithara sanctorum 1636–2006*. Martin: Slovenská národná knižnica v Martine, 2008, s. 167–175.

- PETŐCZOVÁ, Janka: *Samuel Marckfelter bin ich genandt*. *Musicologica Slovaca* 2 (28), (2011), č. 1, s. 108–120.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Hudba ako kultúrny fenomén v dejinách Spiša. Raný novovek*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2014.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Šimrák versus Šimbracký. Mythen und Realität in der slowakischen Musikhistoriographie*. *Hudební věda* 52, č. 3–4 (2015), s. 273–316.
- PETŐCZOVÁ-MATÚŠOVÁ, Janka (trans. a ed.): *Georg Wirsinger / Juraj Wirsinger. Missa a 6. Tulerunt Dominum meum. 1640* (= *Musica Scepusii Veteris IX/1*). Bratislava: Ústav hudobnej vedy, Prešov: Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2015.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Príspevok k aktuálnym výskumom hudobných prameňov od 18. storočia (MUS B) v Levočskej evanjelickej zbierke hudobnín*. In: *Malé osobnosti veľkých dejín – veľké osobnosti malých dejín V. Príspevky k hudobnej regionalistike*. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, SNM-Hudobné múzeum, 2019, s. 108–118.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Friedrich Wilhelm Wagner v dejinách reformácie a hudobnej kultúry v Levoči*. In: *Reformácia v strednej Európe I*, 2018, s. 586–600.
- PETŐCZOVÁ, Janka: *Musical Sources of the Levoča/Leutschau Lutheran Musical Collection from the Era of Dittersdorf, Haydn and Beethoven: Secular Music*. In: Granat-Janki, Anna et al. (ed.): *Musical Analysis: Historia – Theoria – Praxis. Volume V*. Wrocław: The Karol Lipiński Academy of Music in Wrocław, 2019, s. 143–168.
- PETRÍK, Borislav – RYBÁR, Peter (eds.): *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava: BoPo, 2001.
- PETRÍK, Ján: *Kapitoly z domácich cirkevných dejín*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 1969.
- PROKERT, Heinz: *Die alte Orgel der Leutschauer evangelischen Holzkirche*. *Közlemények Szepes vármegye múltjából* (1931), s. 7–10.
- REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia. Dejiny gymnázií na Slovensku*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1971.
- RUŠČIN, Peter: *Duchovné piesne rukopisného kancionálu Himmlischer Engel-Schall z Veľkej (1685)*. In: Petőczová, Janka (ed.): *Ad honorem Richard Rybarič*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2011, s. 102–123.
- RUŠČIN, Peter (trans. a ed.): *Nicolaus Simonides: Himmlischer Engel=Schall oder Gesangbuch (1685)*. *Výber* (= *Musica Scepusii Veteris VIII/1*). Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV; Prešov: Prešovský hudobný spolok Súzvuk, 2015.
- RUŠČIN, Peter: *Die Kirchenlieder aus dem handschriftlichen Gesangbuch Himmlischer Engel-Schall (1685) von Nicolaus Simonides*. In: *The Musical Sources of Spiš and Central Europe*, 2018, s. 60–95.
- RUŠČIN, Peter: *Nové nápevy levočských vydání Cithary Sanctorum z rokov 1674 a 1684*. *Musicologica slovaca* 10 (36), (2019), č. 1, s. 46–81.
- RUŠČIN, Peter – VESELOVSKÁ, Eva – KENDROVÁ, Zlatica: *Duchovná pieseň medzi písomnou a ústnou tradíciou. Súvislosti hymnologických prameňov z územia Slovenska*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, 2019.
- RYBARIČ, Richard: *Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I, Stredovek, renesancia, barok*. Bratislava: OPUS, 1984.
- SCHMIDT, Manfred – STALMANN, Martin: *Pietismus* [heslo]. In: *Religion in Geschichte und Gegenwart*, zv. 5. Tübingen: 1961, stl. 370–383.
- SCHMIDT, Martin (ed.): *Das Zeitalter des Pietismus*. Bremen, 1965 (Nachdruck – Wuppertal: 1988).
- SIEBENBUERGER (<https://www.siebenbuerger.de/ortschaften/deutschbudak/gaestebuch/23862-.html>, cit. 25. 9. 2020).

- Simonides, Johann [heslo]. In: Čičaj, Viliam (ed.): Slovenský biografický slovník V. Martin: Matica slovenská, 1992, s. 261.
- SUCHÝ, Michal: *Dejiny Levoče I*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974.
- SZLUHA, Márton: *Szepes vármegye nemes családjai*. István Késmárky (ed.), Budapest: Heraldika kiadó, 2013.
- SZÓRÁDOVÁ, Eva: *Klavírna kultúra v Bratislave v rokoch 1770–1830 (II)*. Musicologica slovaca 7 (33), (2016), č. 2, s. 168.
- ŠVORC, Peter: *Štrbský farár a štúrovec Ján Droppa a peripetie jeho doby (1809–1890)*. In: Reformácia v strednej Európe II, 2018, s. 99.
- VAJDIČKA, Ľudovít M.: *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí*. In: Cithara sanctorum 1636–2006. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2008, s. 105–153.
- VERÓK, Attila: *Buchkultur im Spannungsfeld von zwei Reformationen bei den Siebenbürger Sachsen (16.–18. Jahrhundert)*. In: Reformácia v strednej Európe II, 2018, s. 673–695.
- VESELÝ, Daniel: *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2004.
- WOODEN CHURCHES OF THE SLOVAK PART OF CARPATHIAN MOUNTAIN AREA (<https://whc.unesco.org/en/list/1273>, cit. 25. 9. 2020).
- ŽITNÝ, Milan: *Niekoľko poznámok k Hruškovickým prekladom z tvorby Paula Gerhardta*. Slovenská literatúra 41 (1994), č. 4, s. 313–317.

Zoznam skratiek

- Bres 1755 *Allgemeines und vollständiges Evangelisches Gesang-Buch für die Königl. Preussis. Schlesis. Lande also eingerichtet*. Breslau: im Verlag Johann Jacob Korn, 1755.
- DKL *Das Deutsche Kirchenlied. Die Kritische Gesamtausgabe der Melodien. Verzeichnis der Drucke von den Anfängen bis 1800. Band I,1 (= RISM B/VIII/1)*. Eds. Konrad Ameln, Markus Jenny, Walther Lipphardt. Kassel: Bärenreiter, 1975.
- Frey-G Johann Anastasius Freylinghausen: *Geistreiches | Gesangbuch, | den Kern | Alter und Neuer Lieder* (1734).
- GSH *[Gesangbuch aus Schmöllnitz-Hütte]*. SK-BRnm, sign. MUS I 354.
- KG *Gesangbuch von Matthias Kruczay*. SK-Ľubica, RkFÚ, bez sign.
- Kopp 1717 *Melodeyen einiger alten und neuen Lieder*. Ulm, 1717.
- Leu 1686 *Christliches Neüvermehrtes und verbessertes GESANGBUCH Auff Christlichen Glaubens-Schatz Lebens-Stand und Creutzes-Noth gerichtet*. Leutschau, 1686.
- Leu 1694 *Psalmen und geistliche Lieder wie die in evangelischen Kirchen dieser Lande gesungen werden*. Leutschau: bey Samuel Brewern, 1694.
- Leu 1700 *Gottheilichte Lob- und Danck-Andacht*. Leutschau, 1700.
- GGEK McMULLEN, Diane Marie – MIERSEMANN, Wolfgang (eds.): *Johann Anastasius Freylinghausen. Geistreiches Gesangbuch: Edition und Kommentar*, Bd. I/1, Bd. I/2, Bd. II/1, Bd. II/2. Halle: Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag Tübingen, 2004–2013.
- N-Frey Johann Anastasii Freylinghausen | weil. Past. zu St. Ulrich und des Gymn. Schol. | *Geistreiches | Gesang-Buch, | den Kern alter und neuer | Lieder* (1771).

- Sim (1685) Nicolaus Simonides: *Himmlischer Engel=Schall oder Gesangbuch* / ... / 1685 (manuscript, Evangelical Church of the Augsburg Confession in Poprad-Veľká).
- Zahn ZAHN, Johannes: *Die Melodien der deutschen ev. Kirchenliedern*. Band 1–6. Gütersloh, 1889–1893.

Adresa:

PhDr. Janka Petőczová, CSc.

Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied

e-mail: janka.petoczova@savba.sk

Anglická verze studie s titulem The Most Important Sources from the Era of Pietism Related to the History of Musical Life in the Evangelical Lutheran Church in Levoča/Leutschau vyšla v tištěné podobě v časopise Hudební věda 57 (2020), č. 4, s. 511–561.